

UNIVERZITA PARDUBICE

FAKULTA FILOZOFICKÁ

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2011

ADÉLA KUPKÁROVÁ

UNIVERZITA PARDUBICE

Fakulta filozofická

Tematizace genderových aspektů v díle Jana Čepa

Adéla Kupkárová

Bakalářská práce

2011

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Adéla KUPKÁROVÁ**
Osobní číslo: **H08406**
Studijní program: **B7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Historicko-literární studia**
Název tématu: **Tematizace genderových aspektů v díle Jana Čepa**
Zadávací katedra: **Katedra literární kultury a slavistiky**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

První kapitola se bude zabývat historickým a literárním kontextem, ve kterém Čepova díla vznikala a byla vydávána. Druhá kapitola bude zaměřena na tematizaci výrazných genderových aspektů v díle Jana Čepa. Ve třetí kapitole budou vymezeny vybrané genderové problémy (ve vztahu k české literatuře 1. poloviny 20. století). Poslední kapitola nabídne interpretaci podílu umělecké reflexe genderových otázek na výsledném významovém vyznění díla Jana Čepa.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

LENDEROVÁ, Milena a kol. Eva nejen v ráji. Praha 2002. MORRISOVÁ, Pam. Literatura a feminismus. Brno 2000. Ponořena do Léthé (Sborník věnovaný cyklu přednášek Metafora ženy 2000 - 2001). Eds. E. Kalivodová a B. Knotková-Čapková. Praha 2001. Společnost žen a mužů z aspektu gender (sborník studií). Eds. E. Věšínová-Kalivodová a H. Maříková. Praha 1999. Dějiny české literatury IV. Red. Z. Pešat a E. Strohsová. Praha 1995. FUČÍK, Bedřich. Poutník na zemi. In B.F. Čtrnáctero zastavení. Praha 1992, s. 203-231. KRÁLÍK, Oldřich. Próza Jana Čepa. In O.K. Osvobozená slova. Praha 1995, s. 414-418. MED, Jaroslav. Jan Čep - "Básník jitřního zraku". In J.M. Spisovatelé ve stínu. Praha 1995, s. 133-137. ŠALDA, F. X. Jan Čep: Zeměžluč. In F.X.Š. Z období Zápisníku. Praha 1988, s. 482. TRÁVNÍČEK, Mojmír. Pouť a vyhnanství (Život a dílo Jana Čepa). Brno 1996. ZAHRADNÍČEK, Jan. Jan Čep. In Jan Zahradníček, Dílo III. Praha 1995, s. 145-148.

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Ivo Říha, Ph.D.

Katedra literární kultury a slavistiky

Datum zadání bakalářské práce: **30. dubna 2010**

Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2011**

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.

děkan

L.S.

PhDr. Ivo Říha, Ph.D.

vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2010

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 12. 5. 2011

Adéla Kupkárová

PODĚKOVÁNÍ

Na tomto místě bych chtěla poděkovat vedoucímu práce PhDr. Ivu Říhovi, Ph.D. za cenné rady, trpělivý přístup, věnovaný čas, vstřícnost a pomoc při zpracování mé bakalářské práce. Mé poděkování patří také všem, kteří mi při psaní a konečných úpravách práce nějakým způsobem pomohli.

ANOTACE

Tato práce se zabývá genderovými motivy v díle Jana Čepa. Prostřednictvím teoretických poznatků týkajících se vybraných genderových otázek zkoumá, jakým způsobem se genderové motivy v Čepově díle odrážejí. Práce se zaměřuje na Čepův román *Hranice stínu* a soubor povídek *Letnice, Zeměžluč a Děravý plášť*.

KLÍČOVÁ SLOVA

Čep, Jan; gender; ženská literatura; role muže a ženy

TITLE

Gender Themes in the Work of Jan Čep

ANNOTATION

This thesis deals with gender motives in the work of Jan Čep. By the means of theoretical findings, which are related to the selected gender issues, it examines in which way the gender motives manifest themselves. The thesis is especially concerned with Čep's novel *Hranice stínu* and short-story collections *Letnice, Zeměžluč* and *Děravý plášť*.

KEY WORDS

Čep, Jan; gender; female literature; role of men and women

Obsah

Úvod.....	10
1. Jan Čep jako autor.....	12
1.1 Jan Čep a jeho literární zařazení.....	12
1.2 Hlavní motivy Čepových děl.....	13
1.2.1 Dvojí domov.....	13
1.2.2 Motiv smrti.....	15
1.2.3 Motiv plynutí času.....	17
1.3 Jan Čep: autor křesťanské inspirace.....	17
1.4 Jan Čep: ruralistický spisovatel?	19
1.5 Jan Čep: představitel českého existencialismu.....	21
1.6 Přijetí Čepovy tvorby.....	23
2. Konkrétní genderové otázky.....	26
2.1 Vysvětlení pojmu gender.....	26
2.2 Mužská a ženská literatura.....	26
2.2.1 Specifika vstupu žen do české literatury.....	28
2.2.2 Rozdíly mužské a ženské literární tvorby.....	29
2.3 Způsoby vyobrazení žen v literatuře.....	31
2.3.1 Jak na ženy nahlížela společnost.....	32
2.3.2 Obraz ženy v literatuře.....	35
2.4 Stereotyp mužské a ženské role.....	40
2.5 Základní existenciální problémy mužů a žen.....	43

3. Čepovo dílo z hlediska genderové problematiky.....	46
3.1 Je Čepovo dílo možné označit jako mužskou literaturu?.....	46
3.2 Obraz ženy v díle Jana Čepa.....	48
3.2.1 Ženské hrdinky v románu <i>Hranice stínu</i>	50
3.2.2 Ženské hrdinky v povídkových souborech <i>Zeměžluč,</i> <i>Letnice a Děravý plášť</i>	53
3.3 Základní existenciální problémy Čepových postav.....	55
3.3.1 Mužské postavy románu <i>Hranice stínu</i>	55
3.3.2 Ženské postavy románu <i>Hranice stínu</i>	59
3.3.3 Mužské postavy v povídkových souborech.....	61
3.3.4 Ženské postavy v povídkových souborech.....	62
Závěr.....	64
Prameny a literatura.....	67
Resumé.....	69

Úvod

V této bakalářské práci se budeme zabývat tematizací genderových aspektů v prózách Jana Čepa. Práce je rozdělena do tří kapitol. První dvě kapitoly jsou teoretické, třetí kapitola se bude zabývat konkrétními genderovými aspekty jednotlivých Čepových děl. Práce je zaměřena na Čepův román *Hranice stínu* a na soubory povídek *Letnice*, *Zeměžluč* a *Děravý plášť*.

První kapitola se zabývá Janem Čepem jako člověkem a spisovatelem. Představuje hlavní motivy Čepových děl, které je činí specifickými. Dále představuje možné varianty zařazení Jana Čepa jako spisovatele k různým literárním směrům. Na závěr upozorní na způsob, jakým byla jeho díla přijímána dobovou i pozdější kritikou a nakonec i jím samotným.

Následující kapitola se bude věnovat přiblížení konkrétních genderových otázek, zpracovaných na základě odborné literatury, vztahujících se k vybraným dílům Jana Čepa nebo ke specifickému českému prostředí devatenáctého a počátku dvacátého století. Pokusíme se také o vysvětlení pojmu gender ve smyslu, v jakém jej v této práci používáme. Druhá část si klade za cíl vytvoření teoretického rámce, vymezení konkrétních genderových kategorií, prostřednictvím kterých pak v následující kapitole budeme přistupovat k interpretaci vybraných Čepových próz.

Publikace Mojžíra Trávníčka *Pout' a vyhnanství: život a dílo Jana Čepa* nám posloužila jako velmi cenný zdroj biografických informací doplňujících kontext ke vzniku a vývoji Čepovy literární tvorby, kterou nám autor představuje z hlediska Jana Čepa jako člověka a umělce. Text Martina C. Putny, knihy Ivy Štrychové a Vladimíra Papouška nám pomohly pochopit důvody zařazování Jana Čepa do různých literárních proudů a skupin.

Ve druhé kapitole budeme vycházet zejména z teoretických poznatků obsažených v díle Pam Morrisové: *Literatura a feminismus*, jejíž poznatky jsme si pro naši práci zvolili jako hlavní východisko. Důvodem nám k tomu byla jasná vyhraněnost jejích názorů a tezí, díky nimž získávají námi vybraná témata na důraznosti a poskytují nám jasně ohraničenou teoretickou základnu, ze které budeme vycházet v následující kapitole. Jako další významné zdroje teoretických poznatků nám posloužila díla Marcina Filipowicze: *Roditelky národů*, Mileny Lenderové: *K hříchu i k modlitbě* a Blanky Knotkové-Čapkové a kol.: *Obrazy ženství*

v náboženských kulturách. Vybrané informace následně uplatníme při interpretaci genderových aspektů jednotlivých děl Jana Čepa ve třetí, závěrečné kapitole.

Cílem této práce je přistoupit k prózám Jana Čepa z jiného úhlu pohledu, než tomu bylo doposud. K literárnímu dílu lze přistupovat z mnoha stran, lze mu rozumět různými způsoby a přistupovat k němu různými metodami. V každém období můžeme najít něco nového, jiného, co považujeme za právě aktuální nebo důležité. My jsme si pro svou práci zvolili přístup nám velmi blízký – dobově i tematicky. Rádi bychom svou práci odpověděli na otázku, do jaké míry jsou postavy Čepových fikčních světů ovlivněny z hlediska genderu a jak velkou sílu má generová tematika v rámci celkového sémantického plánu Čepových próz.

1. Jan Čep jako autor

1.1 Jan Čep a jeho literární zařazení

Není mnoho autorů, kteří by byli svou tvorbou tolik vázáni k domovu, jako byl Jan Čep. Pojem domov pro něho zaujímá hned několik významů odrážejících se jako hlavní motivy jeho děl. V první řadě je pro něho domov místem, kde se člověk cítí dobře. Je to místo poskytující bezpečí, útočiště, oporu i odrazový můstek. Pro Jana Čepa to bylo tam, kde byla i jeho rodina, představující tradici a návaznost rodu. Rodina je v jeho podání zhmotněním naděje a smyslu našeho konání. Je důležitou součástí našich životů, protože znalost vlastních kořenů a příběhů našich předků považoval za významnou složku naší vlastní paměti. V Čepově pojetí má ovšem domov ještě jeden význam. Pojmeme domov označoval místo, odkud všichni pocházíme a kam se se smrtí zase jednou všichni vrátíme.

Pocházel z vesnického prostředí. Narodil se v Myslechovicích u Litovle a ke svému domovu byl vázán celou svou duší, o čemž nám vypovídají jeho mnohé, do značné míry autobiografické příběhy. Nejednou je hlavním aktérem příběhů chlapec Jeník. Již v první povídce *Domek* z cyklu *Zeměžluč* se setkáváme se sourozenci Jeníčkem a Aničkou, což je jméno Čepovy starší sestry. „Kolikrát již byla řeč o tom, kdo z Čepových próz je kým z univerza reálného: vesničané z Myslechovic, pojmenované například jako Křelovice, polní cesta vedoucí do Choliny (respektive ke slatinskému kostelu), Stráně jsou Slapy u Prahy. Za kolik jmen a postav je ukryt autor (nikdy ovšem ‚nemůže jít o nějaký svěživotopis v pravém slova smyslu‘, řečeno Čepem samým), Staník je Toník, tedy Čepův bratr Antonín, v několika prózách se objevuje postava pojmenovaná jako Čepova nejstarší sestra Anna, v rodině obvykle oslovovaná Ančí (...), v mnoha podobách je přítomen otec Jan, (...).“¹

Nejenom v dětských postavách se odrážejí zlomky autorova vlastního života. V Čepově tvorbě nalezneme nejednoho mladého muže s podobnými životními zkušenostmi a zážitky. Poprvé se s postavou intelektuála přetrhávajícího pouta se selskou tradicí rodu setkáváme v Čepově novele *Jakub Kratochvíl*.² Stejný osud potkává i několik dalších jeho hrdinů. Pokaždé se nacházejí v situaci, kdy se snaží najít nějaký pevný směr na své cestě

¹ Jan Čep ve vzpomínkách své rodiny. K vyd. připravil BAUER, Michal. Praha: Torst, 2007. s. 182.

² Srov. TRÁVNÍČEK, Mojmír. *Pout' a vyhnanství: život a dílo Jana Čepa*. Brno: Proglas, 1996. s. 7.

životem. Stejně jako Čep kdysi opustili svůj domov a pokoušeli se dosáhnout svého štěstí jinde.

1.2 Hlavní motivy Čepových děl

1.2.1 Dvojí domov

Většina z těch, kteří znají Čepovo dílo, si jej spojuje s pojmem „dvojí domov“. Není to pouze název jeho knižní prvotiny nebo jednoho z jeho nejdůležitějších esejů, ale zejména ústřední motiv veškerého Čepova prozaického díla.

Jan Čep patří mezi ty autory, o nichž by se dalo říci, že píše celý život jeden a ten samý příběh. Pokaždé o něm píše trochu jinak, z jiného pohledu, v jiném čase, ale nakonec zjistíme, že se nám pokouší sdělit totéž jako již dříve. „U básníků (...) roste dílo tak, jako se děje růst stromu. Rozvinují se do šíře a vzpínají do výše, zpevňují se, mohutnějí, ale všemi jejich listy a větvemi probíhá táž míza, která se napájí z týchž kořenů, z kořenů, které jednou provždy zapustily do země svého mládí.“³

Tak se i Čep stále vrací k tématu dvou domovů, od něhož se potom odvíjejí i témata další. „*Dvojí domov* je základní čepovskou metaforou, vyhmátnutou, v hrůze poznání, že svět je dvojí“⁴. Poznání, že svět je dvojí, bychom si mohli vysvětlit jako setkání jedince s transcendentem. Čepovi hrdinové zažívají chvílky prozření, kdy si uvědomí, že za tím světem, který právě žijeme, se skrývá něco mnohem hlubšího. V prázách najdeme nesčetně mnoho variací na toto téma. Někdy je tím vyvoleným malý chlapec, jindy je to dívka nebo starý muž před smrtí, ... Pokaždé přichází prozření k hrdinovi v jiné podobě a jeho tíha je jen těžko snesitelná. Mnohdy se v těchto chvílích lidé obracejí ve vroucné modlitbě k Bohu a doufají v nalezení jeho opory, v ubezpečení, že nejsou sami. „Ve všech Čepových prázách přichází chvíle, kdy i pod nohama, které stály nejpevněji rozkročený, se země zakolísá a pevný krunýř lidské uzavřenosti a soběstačnosti se rozestoupí v trhliny, kterými proniká závan druhého světa. Čepovi hrdinové se tak dostávají ze svého osamění do širší pospolitosti živých i mrtvých.“⁵

³ ZAHRADNÍČEK, Jan. Jan Čep. In *Jan Čep – Jan Zahradníček: Korespondence, I. Díl (1931 - 1943)*. K vyd. připravil: TRÁVNÍČEK, Mojmír. Praha: 1995, Aula. s. 12 – 13.

⁴ TRÁVNÍČEK, Mojmír. *Pout' a vyhnanství: život a dílo Jana Čepa*. Brno: Proglas, 1996. s. 7.

⁵ ZAHRADNÍČEK, Jan. Jan Čep. In *Jan Čep – Jan Zahradníček: Korespondence, I. Díl (1931 - 1943)*. K vyd. připravil: TRÁVNÍČEK, Mojmír. Praha: 1995, Aula. s. 13.

Domovy tedy v Čepově díle nalézáme dva. Tím prvním rozumíme pozemský život s domovem v běžném slova smyslu, domov hmotný, na který si můžeme sáhnout, ve kterém žijeme, ve kterém bydlíme. Druhým chápeme transcendentno, tedy to, co se skrývá za tím prvním, na první pohled neviditelné. V křesťanství si můžeme pod tímto pojmem představit Boha, který svět stvořil, je jeho součástí, ale zároveň jej přesahuje. Je tím, z čeho jsme vzešli a do čeho se také vrátíme. Jako bychom jej na chvíli opustili a následně se k němu vrátili tak, jako se vracíme domů. Jan Čep ve své tvorbě evokoval s velkou básnickou intenzitou okamžiky nejhlubší lidské radosti, která tryská právě ze setkání s transcendentnem.⁶

Iva Štrychová vysvětluje pojem dvojí domov ve své knize *Motiv smrti v prozaickém díle Jana Čepa*, jako „viditelný, totožný s venkovem a neviditelný, tedy nadpřirozený a věčný.“⁷ „Venkov představuje řád, pevné jistoty a neměnné skutečnosti. Jeho klady zvláště vyniknou při srovnání s městem. To je u Čepa vždy místem chaosu, pokušení a zmatku.“⁸ Toto tvrzení považuji za nepřesné. Pevné jistoty a řád se v Čepových prózách sice rovnají domovu, ale tento domov není nijak podmíněn venkovským prostředím. Fakt, že „se od začátku téměř všechny Čepovy příběhy odehrávají na vesnici (...) vychází z autorovy elementární životní zkušenosti“⁹

Jan Čep sám o sobě hovořil jako o autorovi, který není jako druzí¹⁰: „Nemohu vzít ledajaký námět a zpracovat jej podle zákonů jakési kompozice, (rutiny, psychologie atd.) Moje knihy, i když jsou to příběhy s jistým zdáním objektivnosti, (osnované kolem jistých figur atd.) mají přízvuk nepochybně osobní a mohou růst jenom z nové vnitřní zkušenosti. A není ovšem vždycky v mé vůli a moci, abych si tuto skutečnost opatřil.“¹¹

V tom, že jeho hrdinové nacházejí svůj klid na vesnici a naopak ve městech na ně doléhá zmatek způsobený přílišnou svobodou a nedostatkem řádu, který by jim pomohl v zakotvení, nevidíme nic jiného než podobenství Čepova vlastního osudu. Nikde však v jeho díle není dáno, že by tomu nemohlo být i jinak. Hodnoty představující domov se v jeho tvorbě snoubí s vesnicí právě z toho důvodu, že to tak prožíval i on sám. Hodnocení Ivy Štrychové se nám tedy jeví příliš jednoznačné.

⁶ Srov. TRÁVNÍČEK, Mojmir. *Pouť a vyhnanství: život a dílo Jana Čepa*. Brno: Proglas, 1996. s. 9.

⁷ ŠTRYCHOVÁ, Iva. *Motiv smrti v prozaickém díle Jana Čepa*. Svitavy: Trinitas, 1994. s. 45.

⁸ Tamtéž, s. 46.

⁹ TRÁVNÍČEK, Mojmir. *Pouť a vyhnanství: život a dílo Jana Čepa*. Brno: Proglas, 1996. s. 6.

¹⁰ Srov. Tamtéž. s. 93.

¹¹ Tamtéž. s. 93.

Ne vždy se venkov v Čepových dílech také rovnal domovu a významům s ním spjatým. Podkladem k našemu tvrzení může být například postava Jana Šimona z románu *Hranice stínu*, který se vrací do své rodné vsi s touhou po nalezení klidného domova. Návrat „domů“ mu však pouze poslouží k tomu, aby si uvědomil, že jeho domov je již jinde.

Jako impuls k uvědomění si přítomnosti druhého světa považuje Štrychová převážně smrt.¹² My cestu k tomuto prohlédnutí chápeme spíše jako okamžik uvědomění si, že musí existovat síla, která dala vše, co kolem sebe vidíme, do pohybu. V Čepových prózách takovému okamžiku často předchází nějaká podoba smrti, ale mnohdy je tím spouštěcím okamžikem střet s přírodou, s jejími živly, pohled na oblohu, zvíře nebo jenom na vlastní život.

1.2.2 Motiv smrti

„Motiv smrti je jedním z leitmotivů Čepova díla.“¹³ Prózy, ve kterých by se jejich hrdinové nedostali alespoň do její blízkosti, tvoří v Čepově tvorbě spíše výjimky. Smrt je u něho spojena s tématem dvojího domova, který jsme si vysvětlili v předchozí části práce. Také ji můžeme vidět v mnoha různých variacích od smrti dětí, jako čistých hříchem nezkažených duší po přirozenou smrt stářím nebo, vycházejíce z Čepova katolictví, jako smrt nepřirozenou a „rouhavou“ – sebevraždu.¹⁴

V Čepově pojetí je život věčným loučením a odcházením. Jako by bylo celým jeho smyslem vytváření předehry k loučení posledního. Smrt je nám předkládána taková, jaká ve skutečnosti opravdu je. Bez jakýchkoli zlehčení, nevypočitatelná, neboť žádný netušíme, jaký čas si pro nás přesně vyměřila, a také konečná a definitivní. Hrdinové Čepových příběhů se se smrtí setkávají snad ve všech jejích podobách. Vypravěč nám je představuje ve chvílích, kdy se s ní snaží nějak vypořádat. „Převážná většina Čepových povídek je vyprávěna v 1. osobě. Tím se Čep výrazně sblíží s básnickou lyrikou, zdůrazňuje autorský subjekt, vyvolává dojem, že všechny problémy postav jsou zároveň jeho problémy, násobí emocionální náboj svých próz.“¹⁵ „Důvěrně oslovuje, jako by jen nenápadně vyvolával

¹² Srov. ŠTRYCHOVÁ, Iva. *Motiv smrti v prozaickém díle Jana Čepa*. Svitavy: Trinitas, 1994. s. 46.

¹³ Tamtéž. s. 51.

¹⁴ Srov. Tamtéž. s. 57.

¹⁵ Tamtéž. s. 59.

z paměti a připomínal, co čtenář sám prožil nebo snil nebo jen neuvědoměle spatřil a přehlédl.¹⁶

I v četném opakování motivu smrti můžeme vidět obraz zkušeností z Čepova vlastního života. Už jako dítě se s ní setkával tváří v tvář. Pocházel z deseti sourozenců. Tři z nich zemřeli jako kojenci, z toho dva v době, kdy mu nebylo ještě ani deset let. Ze vzpomínek a korespondence můžeme poznat, že se Čepovi zachovaly právě na tyto chvíle velmi živé vzpomínky: „(...) spal jsem po poledni v naší ‚velké‘ jizbě, a tu stál u mého lůžka tatínek a říkal: ‚Pojď se podívat, máš malého bratříčka!‘ (...) V té chvíli jsem uhádl, že ten bratříček je mrtvý bratříček. To bylo moje první setkání se smrtí. (Kolik mi tenkrát bylo? Tři léta?)“¹⁷

„Základním inspiračním zážitkem byla pro Čepa zřejmě smrt jeho otce: ‚Je to jediné umírání, u kterého jsem byl za svého života. Hluboce mnou otfáslo. Popisoval jsem je v četných svých povídkách, s většími či menšími změnami, podle různých osob.‘“¹⁸ Obrovskou ranou byla pro Čepa také smrt mladšího bratra Antonína. Po smrti otce se Antonín ujal hospodářství. Převzal tím důležitou roli pokračovatele rodu a rodinné tradice. Krátce po té mu ale byla zjištěna srdeční vada, která mu zabraňovala v jakékoli fyzicky náročnější činnosti. Rodina byla zahalena tísní z blízkosti smrti, jež zastihla jejich milovaného člena na samém pokraji života. Bratrovým osudem se Čep nechal inspirovat k napsání povídky *Staník*, jehož život plný práce je náhle přerušen smrtí.¹⁹

Smrt tvoří součást života každého z nás a je také jenom na nás, jak se s tímto faktem sami vyrovnáme. Jan Čep se s ní pokoušel vypořádat prostřednictvím svých próz a později i esejů. V jeho díle však smrt není nahlížena jako negace života, ale jako jeho vyvrcholení a rozhodující moment.²⁰ V Čepově díle jsme svědky tolikerého umírání, neboť ve smrti, té největší jistotě ze všech pozemských jistot, zůstává to pravé a konečné přehodnocení hodnot a věci nabývají pravého vzhledu.²¹

¹⁶ TRÁVNÍČEK, Mojmír. *Pouť a vyhnanství: život a dílo Jana Čepa*. Brno: Proglas, 1996. s. 8.

¹⁷ TRÁVNÍČEK, Mojmír. *Pouť a vyhnanství: život a dílo Jana Čepa*. Brno: Proglas, 1996. s. 20.

¹⁸ ŠTRYCHOVÁ, Iva. *Motiv smrti v prozaickém díle Jana Čepa*. Svitavy: Trinitas, 1994. s. 54.

¹⁹ Tamtéž. s. 59.

²⁰ Srov. TRÁVNÍČEK, Mojmír. *Pouť a vyhnanství: život a dílo Jana Čepa*. Brno: Proglas, 1996. s. 9.

²¹ ZAHRADNÍČEK, Jan. Jan Čep. In *Jan Čep – Jan Zahradníček: Korespondence, I. Díl (1931 - 1943)*. K vyd. připravil: TRÁVNÍČEK, Mojmír. Praha: 1995, Aula. s. 13.

1.2.3 Motiv plynutí času

„Důraz na plynutí času i na vědomí věčnosti,“ považujeme za jeden z nejdůležitějších prvků Čepovy tvorby. Čepovy prózy jsou vyplněny úzkostí z jeho nezastavitelnosti. Mnohdy je přítomna drásavá bolest nad tím, že každá věc má svůj čas vyměřený, bolest nad pomíjivostí tohoto světa a jednotlivých lidských životů.

Mnoho románových i povídkových postav nalzáme v době, kdy si plně uvědomují rychlost, kterou čas proudí jako řeka stále vpřed a nikdy ne zpátky, kdy stojí tvář v tvář transcendenci. V jejich duších je stále přítomné existenciální napětí, zvažují, zda je jimi zvolená cesta životem skutečně tou správnou. Již nenacházejí oporu v materiálních hodnotách. Tyto postavy potom dělíme na dvě skupiny. V té první jsou ti, kteří se díky nějakému impulzu v jejich životě rozhodnou s tím něco udělat. Pak jsou ti, kteří si možná uvědomují omezenost doby života, ale nejsou schopni nebo nechtějí cokoli změnit.

Názornými příklady postav bojujících s časem by mohli být hlavní hrdinové Čepova románu *Hranice stínu*, kde nalzáme osoby odpovídající oběma charakteristikám. Všechny postavy vystupující v popředí příběhu: Prokop Randa, Jan Šimon, páter Martin i Jiřina se nacházejí přesně v tom bodě, kdy si uvědomují tok času a přehodnocují svůj život. Všichni čtyři se snaží nalzt správnou cestu a nakonec ji i nejspíš nalzájí. Na druhé straně jsou zde například Jiřininy rodiče. Oba manželé jsou zosobněním prohry. Jejich bytí není naplněno žádným smyslem a bilancují mezi alkoholem a utrpením.

Čepova prozaická díla v popředí s románem *Hranice stínu* nám vyprávějí mnoho o lidech. O jejich strachu překročit svůj vlastní stín – jeho hranici, za níž se možná nachází něco neznámého. Raději tupě přijímají život tak, jak je jim dávkován i přesto, že nejsou šťastni. Mnohdy by museli nejprve odhodit své ego, které v běžném životě představuje právě ten nejčernější stín.

1.3 Jan Čep: autor křesťanské inspirace

O autorově křesťanství nasvědčují již názvy dvou povídkových souborů: *Vigilie* a *Letnice*. *Vigilie* je v křesťanském pojetí jakýmsi duchovním soustředěním, přípravou na blížící se důležitou událost. *Vigilie* obvykle předcházejí nějakému významnému církevnímu svátku. Slovo *vigilie* si můžeme vysvětlovat i jako vzpomínku na věci minulé. Ve stejnojmenné povídce se mladý muž vleče krajinou tak jako ty prašné cesty, po nichž se

toulá. Znovu se objevuje Čepův věčný motiv cesty, nyní jako duchovní očista, při které k hrdinovi na pokraji sil přistupuje cosi svatého, co mu pomáhá ve smíření se s předky.

Letnice neboli Svatodušní svátky jsou jedním z nejvýznamnějších křesťanských svátků, oslavují seslání Ducha svatého na zem. V této povídce byla seslána na zem letní bouřka, aby uvedla lidi v úžas nad mocí toho nad námi. Protože kolikrát musí přijít příval s hromy a blesky, aby člověk prohlédl.²²

Jan Čep byl člověkem silně věřícím. „Prožíval vztah k Bohu s naprostou samozřejmostí a sám byl překvapen, když byl po zveřejnění prvních próz jednoznačně a bez výhrad poznán jako autor křesťanské inspirace.“²³ Ve víře hledal mimo jiné tolik potřebnou oporu v jeho bytostném a neustálém iracionálním pocitu úzkosti a ohroženosti.²⁴ Podle Martina C. Putny, který se zabýval Janem Čepem jako katolickým autorem, chrání Čepa před tím, aby ve své tvorbě upadl do zoufalství a/nebo apokalyptismu, jemuž se neubránili jiní katoličtí autoři (...).²⁵ Z Čepovy korespondence či vzpomínek jeho blízkých se můžeme dočíst i o krizích víry, které ve svém duševním vývoji prodělal a překonával. Vždy si vyčítal její nedostatek. I v období před vlastní smrtí si vyčítal svůj strach, který připisoval své slabosti ve víře v boží moc, jak se zmiňuje ve svých vzpomínkách na otce Čepova dcera Klára: „Zdá se mi, že neustále cítil vinu, že není dokonalý, jak si podle jeho představ přál Pán. Cítil se vinen dokonce i kvůli tomu, že ve své víře nenacházel úlevu ze své úzkosti ze smrti.“²⁶

I v Čepově díle je víra všudypřítomná a má významný podíl na jejich specifické atmosféře. Je obsažena v běžných situacích každodenního života postav v mnohých prózách. Někdy se odvolávají přímo ke svatým nebo k Bohu: „Jeníčku, věř, nejsme sami a nic nemůže být nadarmo. Snad se jednou všechno dovíme.“ Pak spadly její ruce do klína a celá její bytost se vzňala modlitbou, aby Bůh neopouštěl její dítě, až nebude k jeho utišení stačit příklad její důvěry²⁷. Jindy je Bůh přítomen jako všeobjímající a vše prostupující univerzum zhmotněné přírodou odrážející se na nebi, ve vodě, ve tváři krajiny i v životě.

²² ČEP, Jan. Letnice In ČEP, Jan. *Zeměžluč, Letnice, Děravý plášť*. Praha: Československý spisovatel, 1969. s. 147.

²³ TRÁVNÍČEK, Mojmir. *Pouť a vyhnanství: život a dílo Jana Čepa*. Brno: Proglas, 1996. s. 7.

²⁴ Srov. PUTNA, Martin, C. *Česká katolická literatura 1918 – 1945*. Praha: Torst, 2010. s. 1103.

²⁵ Srov. Tamtéž. s. 1103.

²⁶ *Jan Čep ve vzpomínkách své rodiny*. K vyd. připravil BAUER, Michal. Praha: Torst, 2007. s. 123.

²⁷ ČEP, Jan. Domek In ČEP, Jan. *Zeměžluč, Letnice, Děravý plášť*. Praha: Československý spisovatel, 1969. s. 13..

Čepovo dílo celkově je prostoupeno křesťanskou tradicí ať už v podobě metafor, různých odkazů nebo přítomností křesťanských symbolů. Také v části zabývající se metaforou dvojího domova jsme již zmiňovali její křesťanský rozměr. Putna se ve svém rozsáhlém díle o katolické literatuře²⁸ zabývá mimo jiné otázkou, zda „představuje (...) Čepovo dílo český ekvivalent katolického románu“²⁹. Oceňuje jeho schopnost „zobrazit, jak nikoli vnější nepřátelské okolnosti, ale vnitřní temné síly ohrožují integritu a rovnováhu člověka, i jakou obranu mu při tom skýtá víra.“³⁰ Na druhou stranu zase upozorňuje na fakt, že podle jeho názoru není ani *Hranice stínu* románem v pravém slova smyslu, ale spíše jenom do délky protaženou povídkou. V jeho dílech také nenajdeme duchovní dramata sahající do takové hloubky jako u francouzských a anglických klasiků tohoto žánru. Poukazuje na tlumenost a střídmost Čepova projevu, která mu zabraňuje v překročení hranice žánru katolického románu.³¹

1.4 Jan Čep: ruralistický spisovatel?

K pojmu ruralismus se váží oslava selské tradice, půdy, národ, křesťanská víra a v neposlední řadě také nedůvěra k městské civilizaci a pokrokářství.³² Vyjmenované prvky mají poskytovat pevnost a stabilitu vyvažující zmatek, který v lidech zanechala první světová válka. Toto všechno v Čepově díle nalézáme.

Vesnice, rodný kraj a jeho příroda poskytují ideální prostor pro vykreslování osudů hrdinů Čepových děl, neboť se jedná o prostředí jemu samotnému důvěrně známé, tudíž pro něho vhodné z důvodů, které jsme si vysvětlili již na začátku této kapitoly. Do vesnického prostředí jsou tedy situovány téměř všechny Čepovy prózy.

V *Hranici stínu* je velikost a vražedná i životodárná moc přírody naznačována oproti povídkovým souborům spíše jen výjimečně (viz. povídka *Domek, Do města*). V *Hranici stínu*, která svým rozsahem poskytuje autorovi větší prostor, jsou příroda a cyklické střídání ročních období silně sepyaty s příběhem. V románu podkreslují nejenom děj, ale i nálady jednotlivých postav. Každý záblesk slunce má svůj význam. Je nám vykreslován svět, který se rodí a umírá

²⁸ PUTNA, Martin, C. *Česká katolická literatura 1918 – 1945*. Praha: Torst, 2010.

²⁹ Tamtéž s. 1104.

³⁰ Tamtéž s. 1104.

³¹ Srov. PUTNA, Martin, C. *Česká katolická literatura 1918 – 1945*. Praha: Torst, 2010. s. 1104 – 1105.

³² Srov. *Dějiny české literatury 1945-1989, I. 1945-1948*, JANOUŠEK, Pavel a kolektiv, Praha: Academia, 2007. str 647.

– v době vstupu Prokopa Randy do příběhu byl podzim. Období, kdy se krajina pomalu ukládala ke spánku. Do Prokopovy duše jakoby vstoupily mlhy a syrovost, kterých se zbavuje až s příchodem jara. Jakoby to bylo to nové, čerstvé slunce, co mu pomohlo objevit krásu krajiny, do níž se vracel a přilnout k ní, jako ke svému pravému domovu. Ke konci léta umírá Prokopův děd a příběh je uzavřen zase příchodem podzimu.

V případě Prokopa Randy vidíme také příklad návratu z bezútěšného světa, z města do rodné vsi ke svým „selským kořenům“, kde se pokouší navázat tam, kde jeho předkové kdysi skončili. V případě jeho postavy se setkáváme s mladým intelektuálem, který až na pár let v dětství strávil svůj život ve městě. S městem, které je v *Hranici stínu* líčeno velmi nelichotivě, je spojeno i neštěstí Prokopových rodičů.

Křesťanství zastupuje v *Hranici stínu* páter Martin, který se svou činností snaží o udržení tradic. V Čepových povídkách je křesťanský základ čitelný více. Vesnice v nich představuje dobrý řád spjatý s přírodou a s katolicismem, manifestujícím se skrze kruh svátků.³³ „Bohoslužby a zvláště poutě mají ve vesnickém životě privilegované místo, stejně jako faráři ve vesnické komunitě.“³⁴ Setkáváme se i s lidskou malostí, zejména v případě Prokopových kolegů učitelů a místního starosty, kteří každý den rozebírají stále stejné a malicherné problémy. Nakonec vytuší Prokopovu odlišnost a pokusí se jej z vesnické komunity dokonce vyloučit.

Dalším prvkem, který by nás v *Hranici stínu* mohl vést směrem k ruralismu, je Prokopův staříčkový děd představující ve své vesnici posledního zástupce jeho generace, pamětníka starých dobrých časů. K němu se váže motiv stovky let starého rodového gruntu se svou tradicí.

Sám Čep se vždy důrazně distancoval od jakéhokoli programového vesničanství. Všemi výše zmíněnými prvky svou tvorbou do rámce ruralismu zapadá. V ruralismu je však cílem podat čtenářům hodnoty s těmito prvky vázané, což je v Čepově díle podle mého názoru až tím druhotným a nemyslím si, že by své práce někdy psal se záměrem, aby tomu bylo jinak. V jeho dílech je totiž něco hlubšího, než jen odkaz na význam krajiny, země nebo víry. Za každým tímto pojmem je ukryto ještě něco navíc, „čím se všechny vesnické realie a rekvizity proměňují a nabývají nového významu: neustále přítomný subjektivizující pohled

³³ PUTNA, Martin, C. *Česká katolická literatura 1918 – 1945*. Praha: Torst, 2010. s. 1085.

³⁴ Tamtéž str. 1085.

autora, který vidí věci ještě v jakémisi jiném světle, než je světlo popisného (nejen ruralistického) realismu.³⁵ Autor „umožňuje čtenáři uzříti venkovský svět zvláštním prizmatem, jakým nevládne nikdo z ruralistů. Neboť tento subjektivizující pohled je pohledem člověka, jenž stojí MEZI obojím světem.“³⁶

Domnívám se, že jediný důvod situování Čepových próz na vesnici je ten, že se jedná o prostředí jemu samotnému důvěrně známé. Jak již bylo uvedeno, Čep čerpal materiál pro své povídky ze situací, které sám nějakým způsobem prožil. Venkov byl pro Jana Čepa symbolem domova a rodových kořenů, ale jak už bylo výše uvedeno, vyobrazení venkova jako vesnického společenství nebylo pro Čepa tím prioritním. Označování tvorby Jana Čepa za ruralistickou považují za povrchní.

1.5 Jan Čep: představitel českého existencialismu

Obraz existenciální krize je jedním z principiálních východisek Čepovy tvorby.³⁷ Považujeme tedy za nezbytné zmínit i způsob nahlížení jeho díla z hlediska existencialismu. V této kapitole se pozastavíme nad způsoby, jakými je v Čepově beletristické tvorbě zobrazována existence, existenciální prožitky a situace a pokusíme se odůvodnit, proč je Čepovo dílo zejména v posledních letech spojováno s existencialismem.

Na prvním místě bychom neměli zapomenout, že převážná část Čepovy beletristické tvorby vznikala v období před druhou světovou válkou. To jest dávno před tím, než se pojem existencialismus začal v českém myšlení a kultuře vůbec objevovat.³⁸ Později „(...) cítil Čep potřebu se k němu ve své esejistické tvorbě opakovaně vyjadřovat – a to velmi diferenciovaně a nikdy v souvislosti s vlastní tvorbou.“³⁹ I v tomto případě tedy platí, že pro své dílo odmítal jakékoli škatulkování.

Existencialismus jako takový vychází z uvědomění si vlastní existence, vlastního já existujícího v konkrétním prostoru a čase. Vědomí existence ale také znamená vědomí opaku – nebytí, neexistence.⁴⁰ „Tělo, čas, prostor a nicota představují základní modalities, z nichž

³⁵ Tamtéž. str. 1086.

³⁶ Tamtéž. str. 1086.

³⁷ Srov. PAPOUŠEK, Vladimír. *Existencialisté: Existenciální fenomény v české literatuře 20. století*. Praha: Torst, 2004. str. 191.

³⁸ Srov. PUTNA, Martin, C. *Česká katolická literatura 1918 – 1945*. Praha: Torst, 2010. s. 1089.

³⁹ Tamtéž. s. 1089.

⁴⁰ PAPOUŠEK, Vladimír. *Existencialisté: Existenciální fenomény v české literatuře 20. století*. Praha: Torst, 2004. s. 12.

mohou vycházet existenciální obrazy.⁴¹ V Čepových prózách se lze setkat s těmito všemi variantami existenciálně motivovaných zobrazení. Jejich východiskem by měly být reálné prožitky, s nimiž by se čtenář mohl ztotožnit.⁴²

Pro Čepovo dílo je charakteristický neustálý pocit úzkosti, který se k jeho postavám dostavuje nejčastěji skrze přírodu. Například v *Hranici stínu*, kdy hlavní hrdina Prokop Randa vzpomíná na dobu svých dětských let, kdy umírala jeho babička: „Zvířata kráčela ve vodě dlouhými kroky, pružný hřbet se jim vlnil a z hlubin rostl roztřesený obraz jako zlá předzvěst.“⁴³ Temná hlubina vody stejně jako pohled v nedosažitelnou hloubku nebes bývají častými příčinami existenciální úzkosti Čepových postav.

V povídce *Do města* se oba tyto příklady dokonce mísí. Malý František se vydává poprvé sám do města. Vše na něho najednou působí dojmem, že by ho to mohlo každou chvíli pohltnout: „(...) všecko tkví ve zlatém tichu, (...) modrá barva nebe a modré oči chrp mezi obilím vzbuzují ve Františkovi podivnou úzkost svou hlubokostí.“⁴⁴ Cestou zpět se vydá kolem lomu, před kterým ho doma vždycky varovali. Voda ho velmi láká. Opět se setkáváme s vyobrazením hlubiny jako předzvěstí nějaké pohromy. Hlavou se mu stačila mihnout myšlenka – „kdybych se tak utopil...“ a skutečně se tak stalo.⁴⁵ V jeho očích „utkvěla naplno modrá úzkost, tentokrát nezapíraná.“⁴⁶

Jedním z hlavních pocitů, které Čepovy postavy prožívají, je obrovská osamělost. Osamělost je v jeho prózách přímo úměrná rostoucí svobodě jednotlivce. Lidé sice přestávají být omezováni prostorem rodné vesnice nebo nejbližšího města, ale to, co je čeká za jejich hranicemi, je obrovská samota člověka, který opustil svůj rodný kraj. Nejenom, že přijdou o oporu svých blízkých, ale v jiném kraji si obvykle připadají po zbytek života jako cizinci. Stesk a samota z odloučení od domova se staly jedním z hlavních motivů Čepových próz.

Často jeho hrdinové pociťují svou osamělost, aniž by opustili svůj domov. Pro své prózy si Čep obvykle vybíral jedince něčím se lišící od ostatních. Ti si jsou své odlišnosti obvykle plně vědomi a právě ona je příčinou toho, že jim ostatní málo rozumí, že jsou sami

⁴¹ Tamtéž. Str. 12.

⁴² Tamtéž. Str. 97.

⁴³ ČEP, Jan. *Hranice stínu*. Praha: Melantrich 1935. s. 18.

⁴⁴ ČEP, Jan. *Do města* In ČEP, Jan. *Zeměžluč, Letnice, Děravý plášť*. Praha: Československý spisovatel, 1969. s. 29.

⁴⁵ Srov. PUTNA, Martin, C. *Česká katolická literatura 1918 – 1945*. Praha: Torst, 2010. s. 1090.

⁴⁶ ČEP, Jan. *Do města* In ČEP, Jan. *Zeměžluč, Letnice, Děravý plášť*. Praha: Československý spisovatel, 1969. s. 31.

i ve svém vlastním domácím prostředí. Tento pocit nacházíme hned u všech hlavních postav *Hranice stínu* počínaje samotným Prokopem Randou, páterem Martinem, dále je tu světoběžník Jan Šimon a nakonec i Jiřina trpící svou jinakostí stejně jako oni. Třetím „typem“ osamocení objevujícím se v Čepově díle je samota před smrtí, protože i když je člověk v tento moment obklopen svými blízkými, na svou cestu na druhou stranu je vždycky sám.

Ve všech svých prózách Čep zobecňuje pocit lidské úzkosti pramenící ze samoty, strachu ze smrti a vlastní bezmocnosti vůči univerzu. V jeho textech bývá obsaženo nějaké „volající já, totálně obklopené nepřátelstvím a cizotou, které oslovuje někoho mimo takto vymezený prostor, aby bylo schopné svou situaci transcendovat“⁴⁷, což Vladimír Papoušek ve své knize zabývající se existenciálními fenomény v české próze dvacátého století označuje jako základní model pro většinu příběhových reprezentací existenciální samoty, která je výsledkem uvědomování si sebe sama.

Mezi existenciálně motivované prvky bychom také mohli zařadit tak častý Čepův motiv cesty. Obvykle se s ním v jeho prózách setkáme alespoň jedenkrát, ať už se jedná o cestu do města, domů, životem nebo o cestu poslední. Také je v nich obsažen důraz na přítomnost, často je vystižení jediného krátkého okamžiku vrcholem celé povídky.

Jak již bylo uvedeno, Jan Čep nikdy nebyl žádným prorokem existenciálního myšlení, ale umělcem, který velmi citlivě vnímal jistý typ dobové atmosféry a dokázal tyto úzkosti a nejistoty člověka v odcizené skutečnosti proměnit v umělecky působivé obrazy.⁴⁸

1.6 Přijetí Čepovy tvorby

Jan Čep svou první knihou povídek *Dvojí domov* (1926) i následující sbírkou *Vigilie* (1928) rozmnožuje (...) básnické spektrum dobové české prózy o odstíny nové a svěží.⁴⁹ „Je mu cizí deskriptivní píle realistů stejně jako impresionistický lyrismus a mikroskopické sondáže psychologické prózy, ignoruje sociologické studie a politické tendence stejně jako lehkonožné žertování poetismu a jeho rozkošnické okouzlení slovem“⁵⁰ Kdykoli se někdo

⁴⁷ PAPOUŠEK, Vladimír. *Existencialisté: Existenciální fenomény v české literatuře 20. století*. Praha: Torst, 2004. s. 102.

⁴⁸ Srov. PAPOUŠEK, Vladimír. *Existencialisté: Existenciální fenomény v české literatuře 20. století*. Praha: Torst, 2004. s.192.

⁴⁹ Srov. TRÁVNÍČEK, Mojmir. *Pouť a vyhnanství: život a dílo Jana Čepa*. Brno: Proglas, 1996. s. 6.

⁵⁰ Tamtéž. s. 6.

Čepa pokusil přiřadit do nějakého literárního proudu nebo k nějaké skupině, ihned se od toho distancoval.

Následovaly soubory povídek *Zeměžluč*, *Letnice*, obsahující rozsáhlou povídku *Jakub Kratochvíl* a soubor povídek *Děravý plášť*. V literatuře třicátých let stojí Jan Čep zcela samostatně. „Tvoří mimo směrování, které dala do pohybu první světová válka, (...) tvoří mimo literární programy poválečné avantgardy, k jejíž generaci datem narození náležel (...).“⁵¹ František Xaver Šalda v souvislosti s těmito sbírkami uvedl o Janu Čepovi ve svém *Zápisníku* z let 1933 – 1934 toto: „Ve svých sbírkách ‚Zeměžluč‘, ‚Letnice‘ a nyní v ‚Děravém plášti‘ vidí život pohledem podivně čistým a velkým, protože ho vidí prismatickým mrtvých, rodu, rodného kraje, jejichž dědicem a odpovědným pokračovatelem je mu člověk. ‚Děravý plášť‘ je soubor povídek oproštěných od každé vnějškové efektnosti, úmyslně nahých a syrových; z nichž by slabší básník nedobyl nic. Čep vyvede z nich však lidský osud, který ti podá s prostotou dítěte shýbajícího se pro plod, spadlý ze stromu. (...) Čep vidí a zírá; a vidí nejen zrakem tělesným. A tento vidomec je také šťastný organizátor a členitel temné hmoty jazykové.“⁵²

Prvním a také jediným Čepovým románem je *Hranice stínu* (1935).⁵³ V březnu 1935 jej porota (F.X.Šalda, Otakar Fischer, Albert Vyskočil) románové soutěže Melantricha ocenila tehdy velmi prestižní cenou. Pravděpodobně největší význam mělo pro Čepa trpícího nedostatkem literární sebedůvěry kladné hodnocení přátel, kteří oceňovali zejména hloubku tohoto díla.

Roku 1935 „vydává nový trojdílný soubor *Modrá a zlatá* s ústředními *Zápisky Jiljího Klena* a dvěma vedlejšími obrazy.“⁵⁴ Poslední beletristické knihy Jana Čepa – *Tvář pod pavučinou* (1941) a *Polní tráva* (1946) – jsou novými variacemi starých motivů a témat a mají charakter rekapitulace.⁵⁵ V emigraci napsal Čep ještě několik málo próz, které zamýšlel zahrnout do svého plánovaného románu. K tomu se, jak víme, již nikdy nedostal. Boj se zdravotními potížemi, nepříjemná pozice emigranta a každodenní povinnosti vůči zaměstnavateli (Rádio svobodná Evropa v Mnichově) jej vyčerpávaly natolik, že na psaní prózy již nezbývalo v jeho životě místo ani čas.

⁵¹Tamtéž. str. 8.

⁵² ŠALDA, František, Xaver. *Šaldův zápisník (1933 - 1935)*. Praha: Český spisovatel, 1994. s. 232 – 233.

⁵³ TRÁVNÍČEK, Mojmír. *Pouť a vyhnanství: život a dílo Jana Čepa*. Brno: Proglas, 1996. s. 81.

⁵⁴ Tamtéž. s. 10.

⁵⁵ Tamtéž. s. 10.

Ve stejném roce, kdy vychází Čepova poslední povídková kniha *Polní tráva* (1946), vydává i první soubor „esejů, proslavů a meditací“ *Rozptýlené paprsky*.⁵⁶ S obdobím emigrace začaly rozhlasová úvaha a eseje v Čepově tvorbě převažovat. „A tak se přirozeně, nenásilně a organicky úvahy a meditace přesunuly z beletrie, v níž mohly mít jen přísně vymezené místo ve složité struktuře textu, do přímého dialogu se čtenářem (a posluchačem) a Jan Čep se představil jako křesťanský myslitel, srovnatelný s nejedním slavnějším evropským vrstevníkem“⁵⁷

Čepovy prózy byly přijímány kladně a to zejména sbírka povídek *Letnice* a román *Hranice stínu*. Kritici obvykle oceňovali Čepův osobitý projev, jehož hlavními složkami jsou zejména vytříbený básnický jazyk, lyričnost, metaforičnost. Oceňovali pronikavost a hloubku sdělení, které se snažil svým čtenářům předat každým svým dílem. Jeho talent udeřit na obecné situace lidských životů silou drásající duše čtenářů.

Největším kritikem jeho díla byl pravděpodobně Čep sám. Od samého počátku byla jeho tvorba provázena nedostatkem sebedůvěry, se kterou odevzdával každé své dílo a se šířící nervozitou, s níž očekával, jaké bude jeho přijetí. Například takto hanlivě se Čep vyjadřuje v dopise svému příteli Janu Zahradníčkovi o své povídkové sbírce *Děravý plášť*: „Začnu hned s tím, co nejvíc smrdí: má poslední próza. Jsem sice daleko od země moravské, ale slyším až sem to rozpačité mlčení, vidím ty kradmé pohledy z jednoho na druhého, je-li to opravdu tak, nedá-li se z toho opravdu nic zachránit. Mám pocit, že bych měl sám první přerušit stísněnou náladu a říci se smíchem: Nic si z toho nedělejte, vždyť já vím, že je to špatné! Kdyby bylo po mém, nedal bych to tisknout.“⁵⁸

V Čepově korespondenci nejbližším přátelům ať už z dob, kdy žil v Československu, nebo z období exilu, se často dočteme o neshodách, které prožíval, kdykoli měl něco napsat. Mnohdy se k jeho tvůrčí nejistotě ještě přidávaly tělesné neduhy, jako neustávající bolesti hlavy nebo přílišná náchylnost k nachlazení. Jan Čep se jako člověk vyznačoval přílišnou citlivostí. Pokud se tedy tyto dva faktory skloubí ještě s tlakem a odpovědností, kterou mu přinášely „povinné“ práce a překlady zajišťující mu obživu, dají se mnohem lépe pochopit tvůrčí krize, se kterými po celý svůj život bojoval.

⁵⁶ Srov. Tamtéž s. 13.

⁵⁷ Tamtéž. s. 14.

⁵⁸ *Jan Čep – Jan Zahradníček: Korespondence, I. Díl (1931 - 1943)*. K vyd. připravil: TRÁVNÍČEK, Mojmir. Praha: Aula, 1995. s. 50.

2. Konkrétní genderové otázky

2.1 Vysvětlení pojmu gender

Cílem této kapitoly je představení vybraných genderových témat sloužících jako metodologická východiska pro kapitolu následující. Na prvním místě zde považuji za důležité ujasnit vymezení pojmu gender a vysvětlení, v jakém smyslu jej budeme využívat.

Za nejvhodnější český ekvivalent genderu považuji slovo rodovost, vykládající gender jako souhrn vlastností. Označení gender v sobě neskrývá pouze svůj prvotní význam, tedy gramatické a biologické rozdělení na kategorie muž a žena, ale v našem pojetí spíše vlastnosti, které jsou pro daný biologický rod obecně označovány jako charakteristické. „S odlišnými nároky, předpisy na roli muže a ženy se setkáváme nejen mezi odlišnými společnostmi a kulturami, ale i mezi odlišnými sociálními skupinami uvnitř společnosti – ať již v témže čase či v různých historických obdobích.“⁵⁹ Po narození je každý člověk ovlivňován výchovou a prostředím, do kterého se dostal. Právě tyto faktory jsou určující pro získání jeho genderové identity. Již v porodnici se dnes chlapečkům dávají modré dečky a děvčátkům růžové, tedy barvy „klučičí“ a „holčičí“. Z toho nám vyplývá, že genderová identita není vrozená a biologicky podmíněná, ale naučená; zahrnuje správné modely chování muže a ženy, podléhající kulturní i historické změně.⁶⁰ Oproti minulosti máme dnes větší svobodu v tom, zda se rozhodneme předem stanovený konstrukt přijmout, odmítnout nebo se jej pokusíme změnit.

2.2 Mužská a ženská literatura

Za opravdový vstup žen do literatury můžeme považovat devatenácté století. Změny, ke kterým v naší evropské kultuře a společnosti devatenáctého století docházelo, začaly nabízet možnost psát i ženám. Do té doby byla literatura až na drobné výjimky záležitostí mužskou. Je pochopitelné, že literatura psaná muži a ženami nemůže být úplně stejná už jenom proto, že ženy si jako literární nováčci musely najít a mnohdy i proboujet svou vlastní cestu, a to v porovnání s dlouhou tradicí mužské literatury teprve velmi nedávno. Domnívám se, že vztah mezi žánrem, stylem, volbou motivů a autorem je subjektivní a nelze jej

⁵⁹ MAŘÍKOVÁ, Jana. Proměna rolí muže a ženy v rodině In *Společnost žen a mužů z aspektu gender: sborník studií*. Open society fund Praha: Praha, 1999. str. 59.

⁶⁰ Srov. KNOTKOVÁ-ČAPKOVÁ, Blanka. Úvod: Ke generové analýze náboženství In KNOTKOVÁ-ČAPKOVÁ, Blanka a kol. *Obrazy ženství v náboženských kulturách*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2008. str. 13.

posuzovat pouze na základě autorova biologického pohlaví. Tato podkapitola se nám pokusí odpovědět na otázku: proč bylo nutné vymezit nověji vzniklou ženskou literaturu od té tradiční mužské a co bylo označováno za „typické“ rozdíly mužské a ženské literární tvorby.

Pojmy mužská a ženská literatura jsou úzce spjaty s literární kritikou.⁶¹ Byli a jsou to právě literární kritici, komu patří možnost veřejně komentovat dění v literatuře, tudíž to byli také oni, kdo musel zaujmout nějaké stanovisko vůči nově se objevující literatuře psané ženami. Literatura psaná muži byla dlouho brána jako norma. Stejně jako mužský autor byl předpokládán i mužský čtenář, a tak byla ženská literatura nejenom ve svých počátcích brána jako něco velmi okrajového, neobvyklého. Kritici devatenáctého století neustále naznačovali, že pouze ženy nešťastné, kterým bylo upřeno naplnění v rodině, cítí potřebu psát, a často se bylo možné setkat s naléhavým varováním, že duševní vzrušení může vážně poškodit vždy choulostivé ženské fyzické i duševní zdraví.⁶²

Literatura psaná ženami byla nahlížena jako „ženská literatura“ oddělená od té pravé mužské, kterou je třeba chápat a hodnotit jako zvláštní případ projevu ženského pohlaví.⁶³ Ženská literatura byla tedy ještě donedávna odsouvána na pomyslnou druhou kolej, protože žena je vždy především žena a až potom spisovatelka.⁶⁴ Úzkostné shazování literatury psané ženami působí, jakoby se mužští kritici potřebovali tomu „ženskému“ bránit, čímž vlastně sami připouštějí, že je nejspíš i čemu. Pustit ženy do literatury by znamenalo významné posunutí hranic ženské svobody a působnosti, což pro ně nebylo žádoucí. Potlačování odlišné ženské estetiky mužskou kritikou devatenáctého století bylo podle rodově orientovaných badatelek způsobeno mužským strachem z neznámé síly dřímající v ženách, strachem z ženské sexuality.⁶⁵

Pokud bylo dílo tak úspěšné nebo dobré, že tento fakt nemohli přehlédnout ani literární kritici, byly obvykle jeho kvality připisovány dobrému vlivu nějakého muže z autorčina okolí nebo jejím fyzickým indispozicím, které jí znemožňovaly plnohodnotně vyplnit svou roli jako ženy. Jejich díla bývala hodnocena skrze brýle genderových stereotypů a ani dnes nemůžeme zcela vyloučit, že se budou všichni literární kritici (a kritičky) na díla

⁶¹ HECZKOVÁ, Libuše: *Píšíci Minervy (Vybrané kapitoly z dějin české literární kritiky)*. FFUK, Praha 2009.

⁶² Srov. MORRISOVÁ, Pam. *Literatura a feminismus*. Brno: Gaudeamus, 2000. str. 57.

⁶³ Srov. Tamtéž. str. 59.

⁶⁴ Srov. Tamtéž. str. 55.

⁶⁵ Srov. FILIPOWICZ, Marcin. *Roditelky národů: Z problematiky české a slovenské literární tvorby 2. poloviny 19. století*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2007. str. 26.

psaná ženami (nebo muži) dívat nezaujatě. Pam Morrisová ve svém díle *Literatura a feminismus* vydaného roku 1993 upozorňuje na problémy související s přijímáním, hodnocením a prezentováním ženské literatury ještě v devadesátých letech dvacátého století.

2.2.1 Specifika vstupu žen do české literatury

Velmi specifické bylo přijetí ženské literatury v našem českém prostředí vzhledem k národnímu obrození probíhajícímu v osmnáctém a devatenáctém století, tedy v době, kdy se začaly pomalu objevovat i ženy spisovatelky. Boj o čtenáře byl v našem prostředí totiž veden v úplně jiné rovině: mezi národními literaturami, nikoli mezi literaturou mužskou a ženskou. Ženy se u nás začaly v literatuře objevovat v době, kdy byl pro obrozeneckou společnost nejdůležitější jazyk, kterým autorky píší. Každé česky psané dílo bylo tedy vítané nehledě na to, zda je jeho autorem muž či žena. Autorův rod není pro české kritiky devatenáctého století rozhodujícím měřítkem literárního díla, i když občas na ně upozorňují.⁶⁶ Na píšící ženy jsou obvykle brána stejná měřítka jako na spisovatele muže a kritici jejich díla hodnotí na základě jejich kvality, nikoli z hlediska autorčina ženskosti či omezení.⁶⁷

Českým spisovatelkám velmi usnadnilo situaci, že jejich literární činnost spadá svým časovým zařazením do doby, kdy se česká literatura a jazyk stále ještě formovaly. Na rozdíl od většiny ostatních spisovatelek tedy nemusely čelit mnohdy až mysogynním kritikám útočícím na jejich ženskost. Jediným výrazným problémem spojeným s literaturou psanou ženami byl u nás jejich nedostatek. I v tomto ohledu cítila česká kultura potřebu vyrovnat se těm evropským kulturám, které již své píšící ženy měly. Čeští vlastenci si tedy museli spisovatelky vymyslet sami. „A tak je smyšlených českých básniček hned několik, u některých z nich je básnická mystifikace bezpečně prokázána.“⁶⁸ Počínaje Rebekou Leškovou, považovanou staršími literárními historiky za první novověkou českou básničku, jejíž báseň se objevila v almanachu Antonína Jaroslava Puchmajera *Nové básně*, ale podle dikce je velmi pravděpodobné, že ji psal muž.⁶⁹ Konče slavnou Žofií Jandovou Františka Ladislava Čelakovského. O to větší bylo nadšení, se kterým mužská literární kritika přivítala

⁶⁶ Srov. FILIPOWICZ, Marcin. *Roditelky národů: Z problematiky české a slovenské literární tvorby 2. poloviny 19. století*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2007. str.43.

⁶⁷ Srov. Tamtéž. str.45.

⁶⁸ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě*. Praha: Mladá fronta, 1999. str. 206.

⁶⁹ Srov. Tamtéž. str. 207.

první opravdovou spisovatelku, kterou byla ve čtyřicátých letech devatenáctého století Božena Němcová.⁷⁰

Devatenácté století je také obdobím, kdy v našem prostředí i literární kritika teprve vzniká. „Je třeba si (...) pamatovat, že institucionalizace české (...) literární kritiky vůbec neznamenala její plnou profesionalizaci, což znamená situaci, kdy jsou literární díla hodnocená výhradně podle uměleckého měřítka.“⁷¹ Literární kritiku také ovlivňovala silná spojitost procesů obrození s literárním životem, která dost dlouho vedla ke ztotožňování vlastenectví s tvůrčí činností v mateřském jazyce a zapříčiňovala tak nedostatek její objektivit.⁷² Dlouho totiž platilo pravidlo, co je české, to je dobré. Názory kritiků byly tedy ovlivněny zejména použitím českého jazyka jako projevu národního uvědomění. „Přímý útok na ženy autorky je tím méně možný, že ony samé se zcela uvědoměle věnují otázce posvátnosti mateřského jazyka, která je pro ně jakoby ‚ochranným štítem‘ a legitimizuje jejich tvorbu.“⁷³

2.2.2 Rozdíly mužské a ženské literární tvorby

Domnívám se, že tím hlavním důvodem, proč se literatura psaná ženami liší od literatury psané muži, je rozdílný úhel pohledu. Ženy své literární příběhy vyprávějí poněkud jiným způsobem než muži. Pam Morrisová vidí jako jeden z hlavních následků zpřístupnění ženské literární tradice přiblížení ženské zkušenosti, již literární tradice hlavního proudu dosud vylučovaly nebo zkreslovaly.⁷⁴ Mnohé badatelky upozorňují na to, že první ženy spisovatelky postrádaly při svém psaní oporu společné tradice, protože i pokud se nějaké ženy autorky našly, byla jejich pozice v literatuře velmi dlouho téměř zanedbatelná. Jejich díla tedy musela být nutně posuzována v kontextu literatury jako celku, ve které, jak už bylo řečeno, dominovali muži.⁷⁵ Dostupnost děl psaných ženami umožňuje těm dalším vidět, že nejsou samy. Dávají jim možnost opřít se o ně, uvědomit si, že jsou i další ženy, které bojují s podobnými problémy jako ony. „Literatura psaná ženami může vypovídat o těch stránkách

⁷⁰ Srov. FILIPOWICZ, Marcin. *Roditelky národů: Z problematiky české a slovenské literární tvorby 2. poloviny 19. století*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2007. str. 38.

⁷¹ Srov. FILIPOWICZ, Marcin. *Roditelky národů: Z problematiky české a slovenské literární tvorby 2. poloviny 19. století*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2007. str. 33.

⁷² Srov. Tamtéž. str. 33 – 34.

⁷³ Tamtéž. str. 37.

⁷⁴ Srov. MORRISOVÁ, Pam. *Literatura a feminismus*. Brno: Host, 2000. str. 102.

⁷⁵ Srov. Tamtéž. str. 70 – 71.

jejich života, které většina textů tvořících tradici vypouštěla, přehlížela, zlehčovala, mytizovala, případně idealizovala.⁷⁶

„Rodově orientovaná literární věda velmi často upozorňuje na fakt negativního hodnocení ženského psaní jako nesplňujícího estetické a formální požadavky literárních slohů a žánrů zpracovaných muži.“⁷⁷ Názory tohoto typu se samozřejmě nemohly vyhnout ani českému, ženskému psaní poměrně nakloněnému prostředí. Ve velké většině však byla literatura psaná ženami u nás přijímána velmi příznivě jako výsledek přirozeného vývoje a mnohdy i velmi oceňována pro své novátorství. Českou zvláštností je navíc vlastenecké zanícení autorek, které spolu se standartou bezvadné paní domu vysoko třímají i standartu dobré Češky, což bylo v době, kdy se začaly objevovat velmi žádoucí.⁷⁸

„V západní kultuře ženské způsoby vyjádření byly již od antiky považovány za nepřilíš zdařilé obdoby způsobů mužských. Odlišnosti, kterých si všímáme, byly vysvětlovány různými způsoby – mytologicky, sociologicky nebo biologicky. Tyto odlišnosti, i když těžko zachytitelné, lze především popsat s pomocí kategorií stylistických, jež jsou spojeny s volbou rozdílných strategií komunikace.“⁷⁹ Mnozí kritikové spisovatelkám vytýkali špatnou volbu témat, přílišnou citovost, ... V českém prostředí bylo od autorek očekáváno dostatečné vlastenectví. Za výstižné k tomuto tématu považuji vyjádření Virginie Woolfové v jejím eseji *Vlastní pokoj*, ve kterém se zabývá problémy, s nimiž se ženy setkávaly při svém probíjování se do literatury: „Tato kniha je důležitá, předpokládá kritik, neboť se zabývá válkou. Tato kniha je bezvýznamná, neboť se zabývá pocity ženy v přijímacím pokoji.“⁸⁰ Od samého začátku bylo ženám vtoukáno do hlavy, jaké by měly být: řádné matky, poslušné manželky, dobré hospodyně, vlastenky atd. Totéž platilo i pro to, jaké by měly být spisovatelky. Jedním z důležitých aspektů vývoje žensky psané literatury bylo nalezení vlastního ženského jazyka.

Ženy vypráví pouze trochu jiným způsobem a zaměřují se při tom na jiné detaily než muži. Jak jsem již uvedla výše, domnívám se, že ženy a muži mají jiný úhel pohledu, který ovlivňuje jejich výběr toho, co považují za důležité. V předchozích odstavcích se objevují

⁷⁶ Tamtéž. str. 72.

⁷⁷ FILIPOWICZ, Marcin. *Roditelky národů: Z problematiky české a slovenské literární tvorby 2. poloviny 19. století*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2007. str.47.

⁷⁸ Srov. LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě*. Praha: Mladá fronta, 1999. str. 212.

⁷⁹ FILIPOWICZ, Marcin. *Roditelky národů: Z problematiky české a slovenské literární tvorby 2. poloviny 19. století*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2007. str. 60.

⁸⁰ WOOLFOVÁ, Virginia. *Vlastní pokoj*. Praha: Marie Chřibková, 1998. str. 66.

slova jako tradice, zkušenost, „něco společného“ a právě jejich významy považují za charakteristické znaky ženského psaní. Stejně jako bylo pro ženy spisovatelky důležité najít svou tradici, pro ženy obecně považují za důležitou možnost sdílet. Spisovatelky ve svých dílech začaly čerpat z vlastních prožitků. Začaly psát o každodenní dřině v zaměstnání i v domácnosti, se kterou se v devatenáctém století potýkala jejich drtivá většina. A nejenom to, začaly svět popisovat tak, jak jej viděly ony – s charakteristickou vůní, pocity, drobnými detaily a problémy „obyčejného“ každodenního života.

Marcin Filipowicz se ve své knize *Roditelky národů* zabývá ženskými rysy v konkrétních dílech nejvýznamnějších českých autorek devatenáctého století: Boženy Němcové, Karoliny Světlé a Terézy Novákové. Hovoří o ženském způsobu psaní v kontextu projektu *écriture feminine*, jehož východiskem je feministická odpověď na přesvědčení zakořeněné v západní kultuře, že ženy jsou více než muži svými těly.⁸¹ Této vlastnosti by podle francouzských teoretiček měly využít a psát skrze své tělo. Tím rozumíme, aby ženy psaly svým způsobem, aby i ve svém psaní zůstaly takové, jaké jsou a nebály se zprostit logických pravidel „mužského“ diskurzu.⁸²

Za další projev ženství v literatuře považuje Filipowicz zavedení cykličnosti a splétávání do fabulačních linií, jako když spisovatelka tká látku nebo plete punčochu. Na díle Terézy Novákové ukazuje rozdíly v přístupu k významu popisu a reálií v jejích dílech a v dílech ostatních autorů. Patrně největší rozdíl existuje v oblasti popisů oděvů románových hrdinů. Počet podrobností, které v jejích prózách nalezneme, je obrovský, a vypravěč se neomezuje na pouhý výčet jednotlivých prvků oblečení, podstatný je pro něho i způsob, jak se v nich chodí.⁸³ Výsledek jeho srovnávání nám dokazuje naše tvrzení týkající se odlišného vnímání a hodnocení důležitostí svého okolí muži a ženami

2.3 Způsoby vyobrazení žen v literatuře

V této podkapitole se nejdříve pokusíme o stručný popis vývoje smýšlení o ženách jako lidských bytostech, protože jej považujeme za velmi důležitý pro následný způsob, jakým bývala nahlížena v literatuře. Možnými způsoby vyobrazení žen v literatuře se budeme zabývat ve druhé části podkapitoly.

⁸¹ Srov. FILIPOWICZ, Marcin. *Roditelky národů: Z problematiky české a slovenské literární tvorby 2. poloviny 19. století*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2007. str. 61.

⁸² Srov. Tamtéž. str. 63.

⁸³ Srov. Tamtéž. str. 77 – 80.

2.3.1 Jak na ženy nahlížela společnost

Na prvním místě považují za důležité krátké shrnutí hlavních důvodů, které vedly k negativnímu smýšlení o ženách. Ženy byly v představách mužů našeho křesťanského prostředí dlouho klasifikovány jako dvě strany jedné mince. Na jedné straně to byla žena anděl, světice oddávající se tělem i duší Bohu. Na straně druhé to byl typ ženy spojovaný s tělesností, zemí, sexualitou a ďáblem budící strach a nejistotu. „Není snad třeba připomínat, že se protiženské postoje, zakotvené v křesťanské společnosti od středověku po další staletí během novověku zmiřňovaly až do stadia vítězně postupující emancipace od přelomu 19. a 20. století.“⁸⁴

K postupnému vytvoření a logickému vyvození převahy mužů nad ženami byla využívána přírodně daná odlišnost mužského a ženského sexuálního chování, charakterizovaného na jedné straně aktivitou, „zmocňováním se“, a na straně druhé pasivitou, „poddáváním se.“⁸⁵ V prvních staletích po Kristu mohli křesťanští teologové i filosofové při formování záporného pohledu na ženy navazovat na vzory řecké, římské a židovské, přičemž nebylo vyloučeno ani přijímání vlivů keltských.⁸⁶ Již Aristoteles, mnohdy považovaný za největšího myslitele starověku, tvrdil, že muž má od přírody převahu nad ženou a žena je mu podřízena; on vládne, ona je ovládána.⁸⁷ Starověcí učenci odvozovali nutnost ženské podřízenosti muži od jejich nepatrného rozumu a celkové slabosti ženského rodu. Z těchto důsledků potom plyne nutnost mužského opatrovnictví ženy, neboť ta není schopna se o sebe v běžném životě postarat.

Křesťanští myslitelé nacházeli pro svá negativní tvrzení o ženách jasnou oporu v Evině hříchu a následky modelu ženy jako hříšnice, která může být spasena pouze jako matka, jsou patrné ještě dodnes. I mezi křesťany se samozřejmě našli lidé, kteří věřili, že nové lidství v Kristu překonává hierarchii rodu, v některých sborech zastávaly ženy dokonce vedoucí funkce, učily a spoluutvářely církevní víru a život.⁸⁸ „Od 2. do 5. století se v církvi

⁸⁴ KOPIČKOVÁ, Božena. Žena evropského středověku v zajetí své doby In LENDEROVÁ, Milena a kol. *Eva nejen v ráji: žena v českém středověku do 19. století*. Praha: Kalolinum, 2002. str. 13.

⁸⁵ Srov. LENDEROVÁ, Milena a kol. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: NLN, 2009. str. 21.

⁸⁶ Tamtéž. str. 13.

⁸⁷ Srov. Tamtéž. str. 13.

⁸⁸ Srov. OPOČENSKÁ, Jana. Křesťanství In KNOTKOVÁ – ČAPKOVÁ a kol. *Obrazy ženství v náboženských kulturách*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2008. str. 76.

šířil mýtus pravověří⁸⁹ a jiné než pravověrné perspektivy vycházející z původní apoštolské víry byly z křesťanství postupně vytlačeny.

I z hlediska biologického bylo ženské pohlaví vnímáno jako druhotné, jako jakási variace normy, která postrádá sílu či žár pohlaví mužského, tudíž je nedokonalé. Tento jednopohlavní model se začal asi v polovině osmnáctého století nahrazovat „dvoupohlavním“, který se zaměřoval spíše na rozdílnosti obou pohlaví, než na jejich podobnosti.⁹⁰ Jinak řečeno, namísto aby se pomocí vědy osvětlily nesmyslné stereotypy svazující ženskou svobodu, hledaly se vědecké důkazy, jak tento stav utvrdit. Ženské anatomické rozdíly byly označovány za přirozené: jejich jemnější nervy je činily citlivějšími, než byli muži, jejich menší postavy je dělaly dětšějšími, jejich reprodukční cyklus je činil náchylnějšími k psychické labilitě, jejich menší lebky a mozky je činily nezpůsobilými pro duševní práci.⁹¹ Také se věřilo, že u žen existuje jednota těla a mysli, takže se na rozdíl od muže žena nemůže nikdy od svého těla a pohlaví oprostit.⁹² Nové vědecké poznatky vlastně jenom podpořily dosavadní uspořádání společnosti, které řadilo ženu níž než muže. Žena byla v myslích mužů i žen dlouho spojována se všemi možnými vlastnostmi tvořícími protiklad těm správným, hodnotnějším, mužským. Toto rozdělení bývalo považováno za správné nejenom z náboženských, ale i přirozených, přírodních důvodů.

Postupem času se vědecky definované rozdíly mezi pohlavími převtěly do oddělených sfér působnosti nebo do myšlenky, že jsou muži a ženy přírodou předurčeni pro oddělené role ve veřejném a soukromém životě.⁹³ Změny spojené s industrializací dávají možnost vzniknout nové hierarchii mezi pohlavími, v níž byly ženy v mnohých ohledech opět znevýhodněny.⁹⁴ „Muž se stal výhradním nositelem ekonomických aktivit, rodina byla závislá na jeho příjmu (pouze v malovýrobě a zemědělství zůstal částečně zachován původní model. (...) Navenek se mohlo zdát, že každé pohlaví vládne své sféře – muž na veřejnosti, žena v soukromí, ale model byl zřetelně asymetrický. Rodina sice platila za doménu ženy, ale vedl ji muž coby hlava rodiny; soukromí bylo jeho zázemím (...)“⁹⁵

⁸⁹ Srov. Tamtéž. str. 76.

⁹⁰ Srov. ABRAMSOVÁ, Lynn. *Zrození moderní ženy: Evropa 1789 – 1918*. Brno: CKD, 2005. str. 27.

⁹¹ Srov. ABRAMSOVÁ, Lynn. *Zrození moderní ženy: Evropa 1789 – 1918*. Brno: CKD, 2005. str. 28.

⁹² Srov. str. 28.

⁹³ Srov. tamtéž. str. 34.

⁹⁴ Srov. LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě*. Praha: Mladá fronta, 1999. str. 120.

⁹⁵ Tamtéž. str. 120 – 121.

Ještě v devatenáctém století byla žena sociálně, ekonomicky i právně stavěna do role podřízené muži, ať už se jednalo o manžela, otce či bratra. Změny nastávaly pozvolna a tak jako většina novinek bývaly vítány se strachem a předsudky. „Pro změnu ekonomického a sociálního zařazení mluvil především demografický vývoj. Od poloviny 19. století totiž v Evropě přibývalo žen a ubývalo mužů.“⁹⁶ Nabízela se tedy otázka, co s neprovdanými a neprovditelnými ženami, když tím jediným, k čemu byly vychovávány, byl život uprostřed rodiny a jediné, co uměly, byly domácí práce a péče o domácnost. Vzrůstal také počet starých žen bez prostředků. I ženská práce se tradičně zaměřovala na určité činnosti, které měly těsný vztah k ženským rodinným a reprodukčním povinnostem.⁹⁷ Dívky s „dobrým vychováním“, které se nemohly provdat, byly nabádány k tomu, aby si našly práci, v níž by využily svých dovedností: v úvahu přicházely jen profese čistě ženské, vychovatelka dětí, společnice, ošetřovatelka, ojedinele se až do konce devatenáctého století mohla dívka uplatnit jako písarka či účetní.⁹⁸ Drtivá většina žen z nižších vrstev pracovala samozřejmě jako dělnice v zemědělství, služebné a později i jako dělnice v průmyslových odvětvích. „Od počátku průmyslové revoluce pracovaly mladé dívky i vdané ženy v továrnách, především v textilním a oděvním průmyslu. Ve všech ostatních oborech včetně zemědělství, nahrazovaly mužskou pracovní sílu tam, kde byla práce méně kvalifikovaná nebo méně fyzicky náročná.“⁹⁹

Kvůli nedostatečnému vzdělání žen nebyla vlastně jiná situace možná a vlastně ani žádoucí, neboť ženy tím, že vykonávaly pouze nekvalifikované a méně placené práce nemohly ohrozit sociální a ekonomické postavení mužů. „Jakmile ženy začaly usilovat o ekonomickou nezávislost, o středoškolské vzdělání či dokonce o vzdělání univerzitní, bylo zle. A to navzdory tomu, že v Čechách 19. věku žádná z ‚emancipistek‘ (...) nikdy nezpochybnila biologickou předurčenost ženy k mateřství.“¹⁰⁰ Tyto postupné změny s sebou nesly také strach o podstatu ženy jako bytosti jemné, citlivé a empatické. Představa ženy pracující spolu s muži byla dlouho považována za nemravnou. Lidé se báli zkažení počestných dívek, že se z nich stanou mužatky atd. I tyto hranice však bylo nutno časem překročit. „Podíl žen na ekonomické aktivitě obyvatelstva průmyslových zemí úplně postavil na hlavu všechny dosavadní náboženské představy i filosofické teorie o přirozené dělbě práce mezi pohlavími, teorie o specifických vlastnostech ženy, které jí brání pracovat mimo privátní

⁹⁶ Tamtéž. str. 251.

⁹⁷ Srov. ABRAMSOVÁ, Lynn. *Zrození moderní ženy: Evropa 1789 – 1918*. Brno: CKD, 2005. str. 174.

⁹⁸ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě*. Praha: Mladá fronta, 1999. str. 251.

⁹⁹ Tamtéž. str. 254.

¹⁰⁰ Tamtéž. str. 253.

sféru.¹⁰¹ Pomalým, ale vytrvalým tempem byly prosazovány dívčí školy se zaměřením na jejich následné pracovní uplatnění, kde byla vyučována řemesla pro dívky z chudších poměrů. V českém prostředí se začaly zakládat různé spolky zaměřující se na výchovu dívek a žen, například Americký klub dám nabízející členkám přednášky z rozličných vědních oborů. Po založení prvního dívčího gymnázia se české ženy toužící po vzdělání dostaly koncem devatenáctého století i ke vzdělání univerzitnímu. Opravdové překročení bariér mezi mužským a ženským světem a přijetí ženy jako rovnocenné bytosti přinesla až první světová válka, kdy nedostatek mužských pracovních sil znamenal nutnost sto procentního zapojení žen i ve sférách, které jim doposud byly odpírány.

2.3.2 Obrazy ženy v literatuře

Zde bych se ráda pokusila o přehled možných vyobrazení ženy v literatuře. Zaměřím se pouze na ty, které považuji za nejvýraznější buď ve vztahu k dílům Jana Čepa, jimiž se budu zabývat později, nebo k českému prostředí. Žena byla (a samozřejmě je) do literatury, spadající převážně do mužského pole působnosti, jako důležitá součást jejich života, promítána velmi často. S takovými obrazy byly pochopitelně spojovány vlastnosti, věci, významy a děje, které se v různých obdobích měnily a přetvářely. Domnívám se, že bychom o obrazu ženy mohli mluvit i jako o literárním symbolu, protože jako prezentace i reprezentace neustále navrací a může se tak stát součástí symbolického či mytického systému.¹⁰²

Dalším možným využitím obrazu ženy a ženství, kterým se budeme zabývat, je metafora. „Žena, jsouc ‚tou druhou‘ vzhledem k mužskému subjektu, ‚žila‘ odnepaměti jako symbol a metafora v pozitivním i negativním slova smyslu – je dobře známo, že obrazy ženy odkazovaly k nejvyšším ctnostem a hodnotám stejně jako k nejhorším nectnostem.“¹⁰³

Budeme se také opírat o dílo Pam Morrisové, která ve své knize *Literatura a feminismus* píše o nepřetržité mytizaci „ženy“, mající několik nepříjemných důsledků. „Brání mužům, aby nás viděli ‚jaké opravdu jsme‘, a vytváří obavy a očekávání, které mohou porozumění mezi ženami a muži jen ztížit. Za mnohem závažnější ale označuje následující problém. „Jelikož mužská kulturní nadřazenost představuje normu, názory mužů

¹⁰¹ Tamtéž. str. 257.

¹⁰² Srov. WELLWEK, René, WARREN, Austin. *Teorie literatury*. Olomouc: Votobia, 1996. str. 267.

¹⁰³ PARENTE – ČAPKOVÁ, Viola. K feministickým náhledům na metaforu a metaforizaci ženy In *Ponořena do Léthé: Sborník věnovaný cyklu přednášek Metafora ženy 2000 – 2001*. K vyd. připravily: KALIVODOVÁ, Eva, KNOTKOVÁ – ČAPKOVÁ, Blanka. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2003. str. 7.

jsou považovány za univerzální pohled na svět. To pak vede k tomu, že mužské interpretace ženství, jež vytvářejí mylný obraz žen a bývají předkládány jako univerzální ‚lidská‘ pravda či jako ‚skutečnost‘, si udržují životnost a návaznost.¹⁰⁴ Hovoříme-li o mýtech, myslíme tím smyšlené vyprávění vykládající příčiny a smysl všeobecných otázek. Jsou to obecně přijímané ‚pravdy‘ usnadňující lidem chápání toho proč jsme, co se děje kolem nás a nemusejí mít vůbec žádný racionální podklad. Mýtus může být také použit jako představa ideálu mající za úkol motivovat.¹⁰⁵ V této kapitole se tedy pokusíme o výčet pro naši práci nejdůležitějších symbolů, mýtů a metafor spojených s obrazem ženy v literatuře.

U nejstarších spisovatelů lze kritické zobrazování žen v jejich dílech pochopit na základě pevné starověké a křesťanské tradice zasazující ženu do role osoby méněcenné a nedostačující mužovu intelektu. Považuji však za velmi udivující, že odlesky těchto názorů můžeme pozorovat ještě dnes. Morrisová ve svém díle toto téma shrnuje takto: neadekvátní zobrazení žen muži je jedním z tradičních prostředků, jimiž muži ospravedlňují podřízenost žen. Záporná definice ženskosti jako protikladu mužskosti umožňuje mužům označit jakoukoliv vlastnost jako ‚ženskou‘. Do obrazu ‚ženy‘ promítají své sny i své obavy.

Možnými způsoby zobrazení, metaforizace, symboliky a mytizace ženy v literatuře se ve dvacátém století začalo zabývat mnoho badatelek. Ve svých pracích poukazují na dvojakost povahy ženy v mýtech, jimiž oplývají klasická díla západní literatury.¹⁰⁶ Obvykle se vyskytují shrnutí do pojmů anděl, panna a na druhé straně jsou to ženy ztotožňované s ďáblem, považované za nestvůry a čarodějnice. Tyto jevy bývají vysvětlovány několika důvody. Prvním z nich je strach mužů z ženské sexuality. ‚Žena představuje jinakost a je proto ztělesněním všeho po čem toužíme a čeho se obáváme, všeho, co je tajemné, magické, neomezené a co je nutno ovládnout a podrobit si. Ona je branou k dokonalému blahu a ohavnosti hříchu a smrti. Moc ženské sexuality, přímo vypovídající o tom, nakolik muže oslabuje touha, je nutno neochvějně udržovat pod kontrolou.¹⁰⁷ Proto bylo považováno za nutné ženy ovládnout a nedovolit jim příliš se projevovat. Žen se tedy týkalo mnoho zákazů, příkazů a doporučení ohledně správného chování a při jejich porušení měly být tvrdě trestány. Byly odsuzovány za svou parádivost, rozmařilost, nestálost, byly jim zakazovány různé formy

¹⁰⁴ MORRISOVÁ, Pam. *Literatura a feminismus*. Brno: Gaudeamus, 2000. str. 27.

¹⁰⁵ Srov. WELLWEK, René, WARREN, Austin. *Teorie literatury*. Olomouc: Votobia, 1996. str. 270.

¹⁰⁶ KALIVODOVÁ, Eva. Metafora ženy: idealizace či hyenizace? In *Ponořena do Léthé: Sborník věnovaný cyklu přednášek Metafora ženy 2000 – 2001*. K vyd. připravily: KALIVODOVÁ, Eva, KNOTKOVÁ – ČAPKOVÁ, Blanka. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filosofická fakulta, 2003. str. 31.

¹⁰⁷ MORRISOVÁ, Pam. *Literatura a feminismus*. Brno: Gaudeamus, 2000. str. 32.

zábavy zvláště tanec, který dává ženám příležitost k mnoha prohřeškům.¹⁰⁸ To vše, protože právě ženy byly považovány za nositelky hříchu a můžeme se setkat s četnými charakteristikami žen jako pastí, do níž se nesmí počestný muž svedený ke hříchu nechat zlákat. „O devatenáctém století se někdy hovoří jako o století kázeňském, kdy ženy musely platit za to, co bylo považováno za ženskou nespoutanou sexualitu. Romány tohoto období jsou plné antihrdinek jako Anna Kareninová a Emma Bovaryová, žen, které podlely svým sexuálním vášním a byly potrestány za to, že odmítly váženou roli manželky a matky, v níž nebylo pro vášeň místo.“¹⁰⁹ Tyto vzorce však nalézáme nejenom ve století devatenáctém, domnívám se, že jsou patrné od samých počátků literatury až po současnost.

Jako další důvod označuje Morrisová ve svém díle *Literatura a feminismus* rozhodující úlohu ženy při zrození nového života, který může být považován za další potenciální zdroj ženské moci. Touto rolí byla ženám propůjčena určitá tajemnost, možnost rozhodovat se nezávisle na vůli muže a co víc, těhotenství, jeho průběh a následný porod byly pro muže do nedávna prostorem, do kterého nemohli nijak zasahovat. Těhotenství a porod bývaly tedy výsadou žen a jejich průběh byl do doby prosazení porodnictví jako plnohodnotného lékařského oboru pro muže zahalen tajemstvím. Po dlouhou dobu jsou to tedy téměř výhradně jenom ženy, kdo znají tajemství spojená s příchodem nového člověka na svět. Je to žena, která na sobě pozná, že je těhotná, pocítí první pohyby svého dítěte a jediné ona také ví jistě, kdo je jeho otcem. Sama má na rozdíl od muže samozřejmě stoprocentní jistotu, že se jedná o jejího potomka. Tyto výsady dávají ženám do rukou moc, která jim nemůže být vzata a zpochybňuje základní obraz křesťanského mýtu o vzniku člověka, kdy byl Bohem v mužské podobě nejdříve vytvořen muž a až jaksí dodatečně Bůh vytvořil z Adamova žebra ženu. Právě proto je mužům přisuzován větší rozum, který jim byl dán od Boha, stejně jako svrchovanost nad ženou.¹¹⁰

Třetí důvod uvedené dichotomie vidí Morrisová v obavách a nepřátelských pocitech, které vzbuzují i ženy, jež se jeví mužům fyzicky nepřitažlivé. „Jejich nepůvabný zevněšek by mohl poukazovat na to, že ženy nebyly Bohem stvořeny pouze k tomu, aby uspokojovaly mužské potřeby. Proto největší obavy vzbuzují ženy ošklivé, které zároveň odmítají svou podřízenou roli.“¹¹¹ Ženy dobrovolně či nedobrovolně vybočující z řady bývaly terčem

¹⁰⁸ srov.: žena v českých zemích od stří. po souč. str. 31.

¹⁰⁹ ABRAMSOVÁ, Lynn. *Zrození moderní ženy: Evropa 1789 – 1918*. Brno: CKD, 2005. str. 148.

¹¹⁰ MORRISOVÁ, Pam. *Literatura a feminismus*. Brno: Gaudeamus, 2000. str. 32 – 33.

¹¹¹ Tamtéž. str. 34.

nenávisti, posměchu a odsouzení počínaje domácími fúriemi, ženami toužícími vyniknout a starými pannami konče. Jejich neblahé chování, například literární činnost, bylo mnohdy vykládáno jako jejich touha po muži, která by měla být potrestána.¹¹² Jejich výstřednosti mohly být také připisovány nějaké poruše jejich ženskosti, například, že si kompenzují neplodnost nebo nenaplnění své přirozené role jako matky a manželky.

Co se týká symbolů spojených s postavou ženy, považují za nejvýznamnější symbol ženských vlasů. Ženské vlasy vzbuzovaly velký strach, mnohými křesťanskými učenici a spisovateli byly považovány za symbol sexu, vlasy byly označovány jako nositelé ženské svůdnosti. Dlouhé vlasy byly metaforizovány jako sítě, do nichž se lapí srdce nebohých mladíků.¹¹³ Morrisová uvádí příklad používání metafory dlouhých ženských vlasů jako úponů vinné révy, jimiž žena muže obmotá a nepustí, zároveň je zde také vyjádřena pozice muže jako ženiny opory, kterou réva pro svůj růst a život nezbytně potřebuje. Odtud potom pochází nutnost nošení pokrývky hlavy u provdaných žen a společensky nepřijatelné nošení rozpuštěných vlasů.

Protikladným obrazem k ženě jako zhmotnění obav bývá vyobrazení ženy spojované se všemi možnými ctnostmi, jako byly v první řadě cudnost a submisivita. Jako příkladné jsou nám dávány ženské hrdinky, jejichž přednosti spočívají v neutuchající manželské věrnosti a cudnosti a láskyplném podřízení se svému manželovi a otci.¹¹⁴ Jejich panenské ctnosti jako stydlivost, pokora, starost o druhého, spořivost, štedrost, jsou zčásti specificky panenskými, například víra, naděje, láska, pokora, trpělivost atd., zčásti ctnostmi obecně ženskými a defenzivními.¹¹⁵ Všechny tyto kladné i předchozí negativní vlastnosti ale neodrážejí realitu. Všechno jsou to masky, které jsou ženám z uvedených důvodů nasazovány, aby vypadaly tak, jak je muži chtějí vidět.

Za jednu z takovýchto masek považují vzor ženy jakožto matky vytvořený v devatenáctém století, kdy se mateřství stalo velmi ctěným. Patrně to souviselo s počínající ženskou emancipací, kdy bylo ženám potřeba nenápadně vsunout do mysli, že mateřství by mělo být smyslem jejich života, i přes to, že se vzdělávají a teoreticky by mohly své schopnosti využít i jinak. „ V osmnáctém století se na mateřství pohlíželo jako na něco přirozeného, ale

¹¹² Tamtéž. str. 48.

¹¹³ Srov. KOPIČKOVÁ, Božena. Žena evropského středověku v zasetí své doby In LENDEROVÁ, Milena a kol. *Eva nejen v ráji: žena v českém středověku do 19. století*. Praha: Kalolinum, 2002. str. 17.

¹¹⁴ Tamtéž. str. 36.

¹¹⁵ Žena od střed. str. 52.

už počátkem devatenáctého století přestalo být vnímáno jako instinktivní a začalo být považováno za nejdůležitější přívlastek všech žen, za cosi, čemu je třeba se naučit.¹¹⁶ Začala se objevovat ženská perskriptivní (normativní) literatura, předepisující modely žádoucího chování a jednání, v našem prostředí suplující příručky společenského chování. S tzv. druhou fází národního obrození je spojen vznik prvních děl, jež můžeme (s jistými výhradami) zařadit do žánru dívčí perskriptivní literatury.¹¹⁷ „Dívčí literatura byla ještě více zaměřená na nevinnost, čistotu a kult rodinného krbu než literatura určená dospělým ženám. Ženské hrdinky odpovídaly mravnímu, zbožnému a sebeobětujícímu modelu ženství (...).“¹¹⁸ Tyto knihy nabádaly mladé dívky ke slušnému a počestnému chování, učily je, jak být správnými hospodyňkami, dobrými manželkami, matkami a v neposlední řadě vlastenkami. Ani v tomto případě se stále nejednalo o knihy, které by hovořily o tom, jaké dívky jsou, ale o tom, jaké by podle společenských očekávání měly být. I přesto, že autorkami těchto publikací bývaly i ženy, stále jim byla odpírána přirozenost, stále to byl pouze model, který bylo vhodné přijmout.

První výjimku u nás představovala až Božena Němcová. „Němcová byla totiž ve své době jedinou ze četných spisovatelek, která se ve svých spisech nikdy nezamýšlela nad výchovou dívek vzhledem k jejich budoucímu poslání. Její současnice, starší i mladší, se na knižním trhu prosadily často jako autorky spisů o vaření, vedení domácnosti a hospodářství určených mladým dívkám.“¹¹⁹ Němcová tehdy vybočovala z řady nejenom svou tvorbou, ale i svým do značné míry nezávislým životem odporujícím tehdy tradičním společenským konvencím, který jí stál i mnohé přátele. Tím, že se snažila být sama sebou a dávala přednost psaní před materiálním zajištěním a spokojeností svého okolí, si vysloužila na jedné straně pověst velké české spisovatelky a na druhé straně „špatné ženské“.¹²⁰

Jak bylo již výše uvedeno, vstup žen do literatury se váže zejména k devatenáctému století. Do té doby byla doménou mužů a je tedy samozřejmé, že to byli oni, kdo formoval způsoby zobrazení na ženy, které se pak odrážely i na tom, jak ženy chápaly samy sebe. V literatuře psané muži a později i té psané ženami můžeme narazit na několik stále se opakujících modelů prezentování ženy, které byly přijímány jako pravdivé. „Tradiční

¹¹⁶ ABRAMSOVÁ, Lynn. *Zrození moderní ženy: Evropa 1789 – 1918*. Brno: CKD, 2005. str. 102.

¹¹⁷ Srov. LENDEROVÁ, Milena a kol. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: NLN, 2009. str. 53 – 55.

¹¹⁸ ABRAMSOVÁ, Lynn. *Zrození moderní ženy: Evropa 1789 – 1918*. Brno: CKD, 2005. str. 65.

¹¹⁹ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě*. Praha: Mladá fronta, 1999. str. 212.

¹²⁰ Srov. LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě*. Praha: Mladá fronta, 1999. str. 212.

struktury ukazují ženský osud jako pasivní přijetí omezeného výběru, stoicismus v utrpení a trest za zhřešení.¹²¹ Tak mezi literárními postavami rozeznáváme ženy uvědomující si své postavení a vzdávající se svých snů na úkor muže, ideálů nebo ženy hřešící svým sexuálním životem proti přijatým formám chování, jejichž nevyhnutelným osudem je utrpení a smrt.¹²² Proto, aby byly ženy prezentovány i vnímány jinak než podle prastarých vzorců, považují za nutné, aby se pro změnu úhlu pohledu, jimiž se na ně dívá jejich okolí, nejdříve začaly dívat jinak samy na sebe.

2.4 Stereotyp mužské a ženské role

Stereotypy, jako ustálené vzorce lidského chování, tvoří součást našeho bytí, ovlivňují naše jednání, rozhodnutí, naše názory a soudy. V této kapitole bychom rádi shrnuli pro naši práci nejzajímavější stereotypy, které obecně charakterizují smýšlení o ženách i mužích a jejich možné příčiny. Domnívám se, že úrodnou půdu negativním stereotypům spojeným se ženami připravilo v našem prostředí křesťanství. Svým pojetím a výkladem první ženy Evy zajistilo ženám pozici těch, kvůli nimž vlastně všichni na světě trpíme, neboť to byla právě tato „pramatka“ všech žen, kdo zapříčinil vyhnání člověka z ráje.

Mýtus o stvoření člověka Bohem ženu také ukazuje jako tu druhou, stvořenou k tomu, aby byla muži oporou. Tento biblický počátek se dá samozřejmě vykládat mnoha pozitivními i negativními způsoby. Pro naši kulturu považují za zvláště důležité interpretace prvních křesťanských učenců. Sv. Jeroným stvoření Evy na druhém místě například vysvětloval tím, že byla žena stvořena pro muže a ne naopak a proto by mu měla být podřízena a poslušná. Jiní středověcí učenci zase poukazovali na to, že byli Bohem oba stvořeni z téže látky a z téže formy, aby zajistil množení lidského rodu a z Adamova žebra, aby stála rovnocenně po jeho boku. I v případě těchto pozitivních interpretací však neopomněli zdůraznit i ženina negativa jako je například menší rozum.¹²³ „V souvislosti s výkladem o stvoření Evy a jejím hříchu, k němuž ji v ráji svedl had, uvažovali teologové a filosofové o podstatě ženy a jejich vlastnostech, které srovnávali s vlastnostmi mužů.“¹²⁴ Začaly se tak objevovat vlastnosti

¹²¹ MORRISOVÁ, Pam. *Literatura a feminismus*. Brno: Gaudeamus, 2000. str. 48.

¹²² Tamtéž. str. 45.

¹²³ Srov. LENDEROVÁ, Milena a kol. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: NLN, 2009. str. 22.

¹²⁴ Tamtéž. str. 23.

spojené pouze s muži nebo pouze se ženami. Jako charakteristika ženy se začala objevovat smyslnost na úkor inteligence (která patřila k vlastnostem muže jako moudrost, opatrnost a citlivost), a mnoho dalších nepříliš lichotivých vlastností jako jsou chabost, lehkovážnost a snaha ovládnout muže, jak prokázala Eva svedením Adama v ráji. I přesto, že byla žena podle mnoha učenců obdařena menším rozumem, neupírali jí důležitou roli jako mužovy opory. Na druhou stranu nebylo málo takových, kteří považovali ženu za pouhou nositelku a zneužitelku sexuální funkce, za chlípnu intrikánu vnášející do mužova života hříšnost a zlo.¹²⁵ Je však zajímavé, jak dlouho se tato stereotypní přesvědčení pocházející z raného středověku až starověku dokázala udržet. I tím, co bylo považováno za nebezpečné na moderní společnosti devatenáctého století, byla právě ženská sexualita spojovaná se zkažeností¹²⁶ a domnívám se, že stereotypy spojené s obavami z ženské sexuality vidíme v naší společnosti dodnes.

Nesmíme však zapomenout, že obraz ženy ztotožňovaný s postavou hříšné Evy byl značně vyvažován postavou Panny Marie. „Je historickou osobností, kterou dosvědčují evangelia a je také symbolickou postavou, po staletí umělecky ztvárňovanou a dávanou za vzor zejména ženám. V lidové katolické zbožnosti zůstává Marie až dodnes zdrojem povzbuzení a útěchy.“¹²⁷ Postupem času vznikla představa Ježíšova zázračného panenského zrození, ve které souzní negativní hodnocení sexuality, ze kterého se začala vytvářet mariologická dogmata o Mariině čistotě a neposkvrněném početí, tj. o její úplné svobodě od dědičného hříchu.¹²⁸ Církevními otci byla nazývána „novou Evou“, která svým konáním odčinila Evinu neposlušnost. „S Evou, svědkyní k hříchu, zvláště sexuálnímu, se spojil negativní pohled na tělo, tělesnost a sexualitu. Na všechny ženy se pohlíželo jako na ‚Evinu dcery‘, jež neustále překračují Bohem dané hranice. Ježíšova matka Marie se v této reflexi stávala novou Evou, poslušnou boží služebnicí, svobodnou od chyb vlastního rodu.“¹²⁹ V Mariině případě byla zdůrazňována její božská dokonalost, ženám byla dávana za vzor díky své panenské čistotě, morální síle a oddanosti. Postava Marie by ale také mohla být vykládána

¹²⁵ Srov. Tamtéž. str. 23 – 24.

¹²⁶ Srov. ABRAMSOVÁ, Lynn. *Zrození moderní ženy: Evropa 1789 – 1918*. Brno: CKD, 2005. str. 148.

¹²⁷ OPOČENSKÁ, Jana. Křesťanství In KNOTKOVÁ – ČAPKOVÁ a kol. *Obrazy ženství v náboženských kulturách*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2008. str. 84.

¹²⁸ Srov. Tamtéž. str. 84.

¹²⁹ Tamtéž. str. 85.

jako model a vzor pro věřící, kteří nechtějí jen pasivně přijímat nepříznivé životní okolnosti.¹³⁰

Za důležité považují také zmínit pojem „dvojí morálka“. „Dvojí morálka představuje složitý systém cti a pověsti založený na přesvědčení, že v patriarchální společnosti má ženská nemravnost a necudnost destabilizující vliv, a tudíž je zavrženíhodná, zatímco mužskou sexuální nevázanost je možné tolerovat. Pokud někdo v raně moderní Evropě nazval ženu běhnu, bylo to s výjimkou čarodějnice to nejhorší a nejhanlivější slovo, protože zpochybňovalo její mravné chování, její čistotu a čest. Pro muže žádný ekvivalent neexistoval.“¹³¹ Mužům byly tolerovány milenky v manželství i před ním, pokud však takto zhřešila žena, mohla se dostat do velkých problémů. „Muž je přirozeně promiskuitní a musí mu tedy být odpuštěno zatímco „padlá“ žena ničí své vlastní já. I tehdy, když jsou takovéto postavy soucitně popisovány jako oběti nemilosrdného sociálního světa, spěje jejich osud nevyhnutelně k smrti, přijdou-li o svou počestnost.“¹³²

Od ženy se požadovala poslušnost a oddanost muži, která by mohla být přirovnatelná k lásce k Bohu. Za cizoložství dlouho hrozily ženám mnohem vyšší tresty než jejich protějškům. Ženino cizoložství bylo pro manželství považováno za větší hrozbu kvůli možnosti otěhotnění a porození dítěte, jehož otec není jistý.¹³³ Pokud žena takto zhřešila před sňatkem a její prohřešek vyšel najevo, ve většině případů to byla právě ona, kdo byl lidmi odsuzován, nikoli muž. Pokud takováto dívka čekala nemanželské dítě, znamenalo to pro ni i pro potomka s největší pravděpodobností odsunutí na pokraj společnosti. Ať se taková svobodná matka přemístila kamkoli, už nikdy sebe ani své dítě nezbavila hanby, do které se svým prohřeškem uvrhla. Často na ni čekaly značné existenční obtíže, rodina je často zavrhla a nikdo nechtěl zaměstnat ženu s malým dítětem, které vyžadovalo její péči a čas. Tyto podmínky potom vedly k pokusům o potrat, někdy až k zabití narozeného dítěte, kdy oba případy bývaly spojeny i se smrtí matky, protože „těhotenství bylo u neprovdaných dívek nepřijatelné“¹³⁴. Dnes již samozřejmě není v našich evropských podmínkách situace takto drastická, nemyslím si však, že bychom se od „dvojí morálky“ dokázali příliš oprostít.

¹³⁰ Srov. Tamtéž. str. 86.

¹³¹ ABRAMSOVÁ, Lynn. *Zrození moderní ženy: Evropa 1789 – 1918*. Brno: CKD, 2005. str. 150.

¹³² MORRISOVÁ, Pam. *Literatura a feminismus*. Brno: Gaudeamus, 2000. str. 45.

¹³³ Srov. ABRAMSOVÁ, Lynn. *Zrození moderní ženy: Evropa 1789 – 1918*. Brno: CKD, 2005. str. 87.

¹³⁴ Tamtéž. str. 76.

Dalším stereotypem vztahujícím se k našemu tématu je představa ženy, která má sedět doma a mlčet. Muž přišel postupem času o svou roli ochránce domova před nebezpečím přicházejícím z venku, silného a statného jako dub. Pozice živitele a hlavy rodiny mu však zůstala, stejně tak, jako ženě zůstala po staletí neměnná role ochránkyně domácího krbu, která má, jak říkal už Martin Luther, velký zadek od toho, aby na něm seděla a rodila děti. Opět se zde jedná o pradávny stereotyp, ovlivňující myšlení lidí až do dnešního jednadvacátého století. Poslušná a submisivní žena byla považována za ideál. K této roli ženám dopomáhaly výklady Bible, filosofie, lékařství i právní podmínky, kdy žena přecházela z poručnictví otce do poručnictví manžela. V devatenáctém století se navíc objevil nový koncept ženské zbožnosti a rodinný krb se jevil jako ústřední článek idealizovaného ženství a měl velmi hluboký vliv na obraz ženy a na způsob, jak ženy svůj život vnímaly.¹³⁵ Až do devatenáctého století byla představa dominantní ženy naprosto nemyslitelná. Pokud snad muži scházela energie nezbytná k zvládnutí role hlavy rodiny, bývalo mu doporučováno, aby zůstal svobodným nebo vstoupil do kláštera.¹³⁶

Poslední, co bych ráda zmínila k tématu stereotypů, jsou vlastnosti, které obecně charakterizují smýšlení o ženách: že jsou iracionální, přecitlivělé, hysterické a postrádající disciplínu.¹³⁷ „Přesvědčení, že zvláštní ustrojení ženského organismu působí na psychiku ženy, vedlo k nevykořitelnému stereotypu ženy náladové, nestálé, žijící „srdcem, nikoli hlavou“.¹³⁸ Alespoň některou z těchto vlastností pochopitelně nalezneme ve větší či menší míře u mnoha žen, ale domnívám se, že se jedná úplně stejně o ženské i mužské vlastnosti a je tedy nespravedlivé s nimi spojovat pouze ženy.

2.5 Základní existenciální problémy mužů a žen

Pojem existencialismus a to, jak mu rozumíme, jsme si již vysvětlili v první kapitole, v části pojednávající o Janu Čepovi jako o představiteli typu prózy, která výrazně pracuje s existenciální imaginací... V této podkapitole bych se ráda pokusila o nastínění základních existenciálních problémů, s nimiž se ve svých životech setkávají jak ženy, tak muži. V následující kapitole se pokusíme ukázat tyto jednotlivé problémy na konkrétních postavách,

¹³⁵ Srov. Tamtéž. str. 26.

¹³⁶ Srov. LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě*. Praha: Mladá fronta, 1999. str. 99 – 100.

¹³⁷ Srov. MORRISOVÁ, Pam. *Literatura a feminismus*. Brno: Gaudeamus, 2000. str. 56.

¹³⁸ LENDEROVÁ, Milena a kol. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: NLN, 2009, str. 50.

situacích a stavech, s nimiž bojují postavy v Čepových prózách s ohledem na podle nás typicky ženské nebo typicky mužské existenciální otázky, kterými se budeme zabývat zde.

Prvním bodem, na který se v této kapitole zaměříme, bude prostor vymezený pro život Čepových prozaických hrdinů. V mnoha případech se jedná o prostor vesnice, v níž hrdinové žijí a kterou nemohou opustit. Důvody jsou k tomu různé: nedostatečné finanční zázemí, strach z nového a z možných existenčních potíží. Zejména pro ženy bylo také téměř nemyslitelné a stále poměrně nesnadné, aby opustily svého manžela z rodinných, finančních i společenských důvodů. Prostor určený postavám Čepových próz bývá mnohdy ohraničen vesnicí, ve které žijí. „Právě tato ohraničenost prostoru, omezenost pohybu je dalším z fatálních principů existenciálního zobrazování.“¹³⁹

Čepovy ženské hrdinky se stejně jako ženy skutečné musely a musejí v průběhu svého života vypořádávat s mnoha společenskými předsudky a pravidly. Od ženy se očekává, že se provdá, bude manželkou a matkou. Původ těchto očekávání vidím v samém uspořádání patriarchální kultury, kdy bývala žena od mala učena žít pouze ve vztahu ke svým mužským příbuzným, kdy jí byla už jako malému dítěti vštěpována poslušnost a podřízenost muži. Ale co když žena tento model přijmout nechce nebo ho z různých příčin plnit nemůže? Hrdinky pokaždé zůstávají ve svých vztazích, i přes to, že trpí. Necháávají si vše líbit, protože si myslí, že takový je jejich úděl a rozvod by byl pro ně v jejich vesnické komunitě společensky neúnosný, vlastně o něm ani jako o možném východisku ze svého neštěstí neuvažují. Domnívám se, že ženy jsou také mnohem více „od přírody“ vázány k zemi přímo svou tělesností než muži. Pokud se ženě narodí dítě, je pro ni mnohem těžší jej opustit nebo jakkoli ohrozit například tím, že by se odstěhovala od svého muže nebo opustila své zázemí. Proto si také myslím, že jsou pro ženu domov a rodina mnohem důležitější a závaznější nežli pro muže.

Muži mají v tomto případě poněkud odlišnou pozici. Ženám se nařizuje, jak se mají chovat, zatímco od mužů se spíše očekává, že se nějak budou chovat, což může také znamenat příčinu obav z nedostatku sil či mentálních schopností ke zvládnutí společensky přidělené role. Mnohdy může být velice těžké vypořádat se s tím, co se od nás požaduje. Muž má být hlavou rodiny, očekává se od něho její materiální zajištění, očekávalo se od něj, že dokáže převzít dědictví po předcích a dovede s ním hospodařit. Samozřejmě i u mužů se setkáváme

¹³⁹ Srov. Tamtéž. str. 31.

s mnohými, kteří svou situaci nedokázali zvládnout, ať už byla příčinou nešťastná láska, nemoc, zklamání, touha po jiných končinách atd. Mnohdy je žena, nebo jiný člen rodiny nucen částečně převzít roli muže, který nedokáže dostatečně plnit svou funkci jako manžela, otce a hlavního nositele příjmů rodiny. Od muže se také očekává, že bude nositelem „typicky“ mužských vlastností a bývalo nemyslitelné, aby se muž choval zženštile, což mohlo znamenat mimo jiné i potlačování emocionální otevřenosti.

3. Čepovo dílo z hlediska genderové problematiky

V kapitole číslo dvě jsme se věnovali vybraným otázkám týkajících se genderu. Zvolená témata nám tvoří podklad pro hlavní část této práce, které budeme věnovat následující kapitolu. V této kapitole bychom se rádi pokusili o rozbor genderových aspektů v románu *Hranice stínu* a povídkovém souboru *Zeměžluč, Letnice, Děravý plášť*. Rozbor těchto děl budeme opírat o výsledky, k nimž jsme se dopracovali v kapitole číslo dvě. Kapitola číslo tři je rozdělena do několika podkapitol, z nichž první bude založena na souhrnné analýze zvolených próz Jana Čepa. Další kapitoly budou obsahovat krátký souhrn týkající se všech vybraných děl, podle kterých budou následně rozděleny a analyzovány odděleně.

3.1 Je Čepovo dílo možné označit jako mužskou literaturu?¹⁴⁰

V předchozí kapitole jsme se zabývali rozdíly mezi mužskou a ženskou literaturou. Některé těchto z poznatků bychom nyní rádi použili v přehodnocení próz Jana Čepa *Hranice stínu, Letnice, Zeměžluč a Děravý plášť*. Slovem ženská literatura označujeme díla obsahující výše zmiňované aspekty, slovem mužská literatura tedy rozumíme díla, která je nemají. Vybrané prózy tedy budeme vymezovat zejména vůči tomu, co jsme si označili jako ženské prvky v literatuře.

Jako prvek ženské literatury jsme zmiňovali přílišnou citovost. „Citovost“ nebo sdělování pocitů postav považují za významný prvek Čepova vypravěčského stylu. Některé povídky jsou dokonce vystavěny pouze na tom, co daná postava cítí nebo jakým způsobem prožívá to, co se děje kolem ní. Čepův vypravěč je citlivý, vnímavý, ale nikoli sentimentální. Také bude ještě několikrát zmíněn Čepův způsob popisu skrze smyslové vjemy, charakteristické vůně a pocity, což bývá mnohdy také označováno za prvek typicky ženského způsobu vyprávění.¹⁴¹ Dalším znakem ženské literatury by mělo být zabývání se běžnými, obyčejnými tématy z každodenního života. Co se týče románu *Hranice stínu*, jeho hlavními tématy rozhodně není každodenní život v pravém slova smyslu. Zabývá se pomíjivostí života na této zemi, hledáním smyslu a řádu lidské existence. V románu se opravdu nenajde mnoho

¹⁴⁰ MORRISOVÁ, Pam. *Literatura a feminismus*. Brno: Gaudeamus, 2000., ŠALDA, František, Xaver. *Žena v poesii a literatuře* In *Boje o zítřek*. Praha: Melantrich, 1973.

¹⁴¹ MORRISOVÁ, Pam. *Literatura a feminismus*. Brno: Gaudeamus, 2000., ABRAMSOVÁ, Lynn. *Zrození moderní ženy: Evropa 1789 – 1918*. Brno: CKD, 2005., FILIPOWICZ, Marcin. *Roditelky národů: Z problematiky české a slovenské literární tvorby 2. poloviny 19. století*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2007.

míst, kde by se Čep zabýval něčím „méně důležitým“. Nelze však říci, že by se Čep vyhýbal obyčejným tématům. V povídkových souborech, s nimiž pracujeme, najdeme mnoho příběhů, které jsou vystavěny na událostech z každodenního života, z úmorné práce na poli, v kuchyni, s dobyt看em,...

Také jsme hovořili o vlastnosti žen být více svými těly než muži. Toto je prvek, který je ve vybraných dílech a zejména povídkách zřetelně znát. Jsou to ženy, matky, které jsou k zemi vázány svým mateřstvím. Žena je navždy propojena se svým potomkem tím, že jej sama v sobě nosila. Kvůli tomu má žena větší potřebu zakořenit, usídlit se a usadit, aby mohla poskytnout bezpečné zázemí svým potomkům. To ony v Čepových příbězích představují symbol domova, rodného domu. V nejhorších chvílích svého života se postavy obracejí ke vzpomínkám právě na svou matku, rodný dům, ves.

Román *Hranice stínu* je vyprávěn z mužského úhlu pohledu a obsahuje několik hlavních mužských postav, jejichž pohledy si místy vyprávěč půjčuje. Jeho hrdinové často vybočují z řad svého okolí inteligencí, vyšší vnímavostí a citlivostí. Stejně pocity samoty a neukojenosti prožívají dívky i chlapci, muži stejně jako ženy. Našli bychom místa, o kterých by se dalo říci, že se vyprávěč ve způsobu, jakým nám sděluje informace, řídí společenskými stereotypy. Nikdy však neopomene na následné vysvětlení dané situace, na příčiny které člověka (ženu), dovedly až do té situace. Z metodologického hlediska zde nehodláme jít cestou narativní analýzy. V naší práci se zaměříme spíše na tematickou výstavbu Čepových textů. Zcela záměrně se tedy nebudeme pouštět v naratologických otázkách do hloubky. Nicméně si uvědomujeme důležitost volby vyprávěčské perspektivy, proto tyhle otázky alespoň zmiňujeme.¹⁴²

Jak už bylo zmíněno v předchozí kapitole, domnívám se, že není žádný výrazný rozdíl mezi ženskou a mužskou literaturou. Jednotlivé rozdíly jsou pouze důsledky rozdílných úhlů pohledu, které podle mého názoru nesouvisí ani tolik s genderem, jako s autorovou individuální osobností a s tím, co on sám považuje za vhodné čtenáři sdělit.

¹⁴² DOLEŽEL, Lubomír, *Narativní způsoby v české literatuře*. Praha: Český spisovatel, 1993., JEDLIČKOVÁ, Alice. *Ke komu mluví vyprávěč?: adresát v komunikační perspektivě prózy*. Jinočany: H&H, 1993., KUBÍČEK, Tomáš. *Vyprávěč - kategorie narativní analýzy*. Brno: Host, 2007.

3.2 Obraz ženy v díle Jana Čepa

V této podkapitole se zaměříme způsob, jakým vyobrazoval Jan Čep ženské hrdinky svých próz *Hranice stínu*, *Letnice*, *Zeměžluč* a *Děravý plášť*. Prostor, který byl prokreslení charakterů a popisů postav věnován se pochopitelně odvíjí od autorem zvoleného žánru. I v této práci bude dle rozsahu znát, budeme-li hovořit o postavách románových či povídkových.¹⁴³

Pro prózy Jana Čepa je velmi charakteristické popisování věcí a situací skrze smyslové vjemy. Nejvýrazněji lze toto pozorovat u popisů žen, do nichž je některý z hrdinů zamilován, nebo je vybraná žena objektem jeho touhy. Tím, že vypravěč prozrazuje, co v daný moment pozorovatel cítí, způsob, jakým přenáší obraz skrze představy doteků, přirovnávání k vůním, se mu daří přiblížit čtenáři vášeň a zaujetí toužícího hrdiny. Ve svých popisech se autor velmi často zaměřuje na rty a vlasy jako charakteristické symboly ženské smyslnosti.

Prokop Randa se ve svých myšlenkách často pozastavuje nad krásou děvčat, které jsou na hranici dětství a ženskosti. „To děvče v poslední lavici, které si zastíňuje oči hedvábím dlouhých řas a napíná nevědomky rudý oblouk úst, to vyžene co nevidět do květu.“¹⁴⁴ Na této ukázce vidíme, s jakou něžností autor přistupoval k popisům krásy, ale hned si pokládá otázku: jak dlouho bude tento čas nádhery trvat a čí rukou bude tento květ jednou utržen? O to kontrastněji a tvrději potom působí popis žen zchradlých mnohými porody, životem a věkem. Z jejich popisů na nás vyzařuje stísněný pocit toho, že kdysi byly taky tak krásné a jak rychle jim byl tento půvab životem uloupen.

V *Hranici stínu* považují za důležité zmínit se o způsobu, jakým je nám vykreslován obraz nejvýraznější ženy románu Jiřiny Vaňkové, představující ohnisko vášně pro široké okolí včetně dvou hlavních mužských hrdinů. Vypravěč nás skrze jejich myšlenky často upozorňuje na Jiřininu fyzickou krásu, kdy nám ji popisuje „od jemných kotníků k bokům a nádhernému držení hlavy“¹⁴⁵ Jiřina svou krásou a svůdností přivádí mužské hrdiny k šílenství. Představuje pro ně cosi záhadného až děsivého, co nemohou získat a nedokážou ovládnout. Často se setkáváme s přirovnáními její osoby či vlastností k symbolům něčeho tajemného jako jsou divoká kočka, čert, kmitající se blesky atd.

¹⁴³ viz. kapitola: 2.3.2. Obraz ženy v literatuře

¹⁴⁴ ČEP, Jan. *Hranice stínu*. Praha: Melantrich, 1935. str. 45.

¹⁴⁵ Tamtéž. str. 62.

Za zajímavá také považují shrnutí ženských vlastností, která se dovídáme z úst těch nejzkušenějších mužských hrdinů tohoto románu. To první se odehrává v myšlenkách místního pátera Martina a to druhé slyšíme od Prokopova děda, když vypráví o své dceři. Oba dva hovoří o nestálosti a chaotičnosti, jež mají být ženám vrozené. „Ženy, to je vždycky něco nestálého. Není na ně spolehnutí, a není to jejich chyba. Neznají samy sebe, nemají moci nad svým osudem. Najednou něco přiletí jako bláznivý vítr, a jsou ty tam...“¹⁴⁶

V povídkových souborech jsou nejvýraznějšími ženskými postavami matky a mladé dívky nacházející smysl svého života v Bohu. Matky jsou zde většinou vyobrazovány z pohledu svých dětí jako jejich opory stejně jako otcové. Role matky je však odlišná. Figurují zde jako důvěrnice, jako vrby, ke kterým si mohu děti přijít postěžovat, kterých se nebojí zeptat na otázky, jimiž se trápí, ke kterým se mohou přitulit. Mezi matkami a jejich dětmi je v povídkách většinou silné citové pouto. S postavami matek bývají v těchto povídkách spojovány symboly otevřené náruče, útočiště, víry, naděje a domova, do kterého se můžeme kdykoli vrátit. V povídkovém souboru *Děravý plášť* jsou to právě matky, skrze jejichž žal na nás doléhá hrůznost války, která jim sebrala syny. Dětství je v námi vybraných Čepových prózách také obdobím, ke kterému se postavy obracejí ve svých nejtěžších chvílích. Vzpomínka na ně jim pomáhá ulehčit od starostí, mnohdy je spojena s nostalgií.

Druhým výrazným typem, do něhož bych shrnula ženské postavy povídkových souborů, jsou dívky vynikající svou duchovní čistotou nalézající své vysvobození v duchovním smíření a přijetí Boha. Zastupují zde obraz ženy, zde tedy spíše dívky, již bychom mohli označit slovem světice. Tyto dívky vynikají svou cudností, skromností a pokorou ke svým rodičům, zejména k otci. Jsou vyobrazovány ctnostné mučednice, tvrdě bojující se svým pozemským životem.

Stejně jako v románu jsou i zde hezké a zejména ctnostné dívky popisovány skrze příjemné a pozitivní smyslové vjemy. A během jednoho řádku poznáme, zda se hovoří o ženě nedobré. V povídkách jsou mnohem více spojeny psychické stavy postav s pohledem na krajinu a počasím než v *Hranici stínu*. Například když sebevraždkyně Karolína stojí na kraji cesty, uvědomující si konec svého života, i kraj kolem ní jakoby umíral „ztratil přes noc poslední zbytky podzimních barev a byl vytrvale louhován vlhkou syrovostí v hnilobnou

¹⁴⁶ ČEP, Jan. *Hranice stínu*. Praha: Melantrich 1935. str. 96.

čerň hrobu.¹⁴⁷ Výrazové prostředky, jež Čep používá, zde hrají významnou roli, umocňují nejenom autenticitu, ale jsou důležitou složkou celkové poetiky díla a autorova vypravěčského projevu.

3.2.1. Ženské hrdinky v románu *Hranice stínu*

Román *Hranice stínu*, má čtyři hlavní hrdiny, na jejichž životních osudech jsou nám demonstrovány základní motivy Čepových děl, o nichž jsme se zmiňovali v první kapitole, jako jsou setkání se smrtí, hledání sama sebe, smyslu své existence, rodových kořenů, místa, kam člověk patří, atd. Všechny tyto postavy, jež na základě prostoru, který je jim v díle věnován, považuji za hlavní, se během vyprávění nacházejí v mezních situacích svého života, jejichž rozuzleními příběh končí. Každého z těchto čtyř hlavních hrdinů, Prokopa Randu, z jehož úhlu pohledu je nám vyprávěna většina příběhu, Jana Šimona, pátera Martina a Jiřinu Vaňkovou a vlastně i většinu dalších postav, s nimiž se v románu setkáváme, lze ve své podstatě označit za nešťastného. Rozdíl mezi těmito jmenovanými a ostatními je ten, že se tyto čtyři pokouší se svým životem něco udělat, snaží se najít již mnohokrát zmiňovaný smysl života, zatímco ostatní jej nechávají nečinně plynout, i když nejsou šťastni.

V této části bychom se rádi zaměřili na čtyři nejdůležitější ženské hrdinky románu *Hranice stínu*. Jednou z těchto postav je žena, kterou řadím mezi hlavní hrdiny, jejíž život byl v románu spojen s touhou po lásce. Jiřina Vaňková je mladá, nadprůměrně krásná a okouzující. Již z prvního setkání hrdinou románu Prokopem Randou, z jehož pohledu je nám líčena většina příběhu, se o Jiřině dovídáme toto: „Jí bylo asi dvaadvacet let, byla krásná a věděla o tom. (...) Zdála se poddajná, ale když měla projít vedle Prokopa, vrhla na něho temný a smělý pohled.“¹⁴⁸ V popisu, který nám vypravěč dává k dispozici, je vyjádřeno celkové shrnutí pohledu, kterým je na Jiřinu mužskými postavami a vypravěčem nahlíženo. Běžný popis je zde obohacen o pro Jana Čepa typický prvek něčeho neznámého, co se skrývá za tím, co je možné vidět na první pohled z vrchu, zde zhmotněného v dívčině tajemném pohledu. Z tohoto a mnoha dalších popisů bychom mohli postavu Jiřiny lehce chápat jako bezohlednou potvoru. Vypravěč nám však postupně odkrývá její tajemství, které jí vrhá do úplně jiného světla.

¹⁴⁷ ČEP, Jan. Hoře z lásky In ČEP, Jan. *Zeměžluč, Letnice, Děravý plášť*. Praha: Československý spisovatel, 1969. str. 82.

¹⁴⁸ ČEP, Jan. *Hranice stínu*. Praha: Melantrich, 1935. str. 15.

Jiřina Vaňková je dívka narozená starší matce a mladému otci, s nimiž se nikdy nedokázala sblížit, patrně kvůli citové propasti, která existovala již mezi rodiči. Jako dítě byla zaměstnaná školou a teď, když ji dokončila, neměla najednou moc co na práci. Knihy a klavír, kterým se dříve věnovala, ji nudily, s ostatními děvčaty se přátelila, ale nikdy ne natolik, aby jí zajímalo, co si o ní myslí nebo aby si sdělovaly důvěrnosti. Jiřina je typickou představitelkou dívky, která je zajatá prostředím, v němž se narodila, dívky, která má navíc. Svou výjimečností vybočovala z řady. V příběhu se nejednou setkáme se situacemi, kdy Jiřina cítila svou jinakost: „najednou si uvědomila, co to provedla za hloupost. Seděla tam jako strakatá papoušice mez slípkami a bála se pohlédnout napravo nalevo, aby neviděla známou tvář.“¹⁴⁹

Děj románu je situován do doby po první světové válce, kdy již nebyly dívky tak striktně hlídány jako v dobách předchozích. Jednalo se o období, kdy pomalu začínala nová doba střídat „staré časy“. Ženy měly mnohem větší svobodu, ale stále ještě ne takovou, aby bylo jednoduché být plně svobodnou a nezávislou. Jedinou možností pro Jiřinu, jak se vymanit z kruhu své rodné vesnice a nešťastných rodičů, byl stále jedinec sňatek s mužem, který by ji odtamtud odvedl. Využívá své krásy a šarmu k tomu, aby si hrála s muži ve svém okolí jako s loutkami. Postava Jiřiny přesně odpovídá charakteristice ženy jako pasti, do které se nechávají lapit jeden muž za druhým. Je v podstatě typickým příkladem ženy hřešící svým nevázaným životem proti přijatým formám chování a jak uvádí Pam Morrisová ve své knize *Literatura a feminismus*, bývá tento typ literární postavy-ženy předurčen k utrpení a smrti. Je také nositelkou mnoha „typicky ženských“ vlastností jako jsou smyslnost, lehkovážnost, touha ovládnout muže a snad i zneužívání své ženskosti k tomu, aby dosáhla svých cílů. Díky vševědoucímu vypravěči však máme možnost nahlédnout i do Jiřinina nitra, z něhož se dovídáme, jak ve skutečnosti svou osamělostí trpí a jak hluboce touží po lásce. Jiřinina charakteristika najednou ztrácí svou prvotní jednoznačnost. Dívka již není líčena pouze jako vesnická koketa, která si ráda bezohledně hraje s ohněm mužských citů. V příběhu je nám odhaleno zoufalství a beznaděj, která ji vede k jejím impulzivním činům.

Za důležité zde považuji, že se vypravěč nespokojil s pouhým předvedením této důležité ženské postavy jako objektu lásky a náklonnosti hlavních mužských hrdinů, ale že se věnoval i prokreslení jejích psychických pochodů a neopomněl upozornit na fakt, že i zdánlivě špatné skutky mají své důvody, které z vnějšku na první a mnohdy ani na druhý

¹⁴⁹ ČEP, Jan. *Hranice stínu*. Praha: Melantrich, 1935. str. 200.

pohled nepoznáme. Jiřina, stejně jako zbývající tři hlavní hrdinové románu *Hranice stínu*, se nakonec odhodlá k činu, kterým se jí podaří vystoupit ze zaběhnutých kolejí jejího života. Hledajíc lásku si nakonec uvědomí, že jediný z mužů, který ji opravdu miloval, je mladý Slovák Andrej, jehož najal její otec do statku a kterého svým chováním dohnala na pokraj šílenství. Příběh těchto dvou postav končí tragickou smrtí. Na druhou stranu jejich smrt ale tragická vůbec nebyla. Oba zemřeli pro svou lásku. Jiřina v Andrejovi našla smysl svého života, pro který jí stojí zato žít i zemřít.

Další postavy, o kterých budeme hovořit, již nejsou v románu tak výrazné, ale přesto v něm zaujímají důležitou roli pro vývoj osudu hlavních hrdinů. Každá z těchto vybraných hrdinek, včetně Jiřiny, je podle mne představitelkou určitého typu ženy. Jiřinu bychom mohli zařadit pod typ ženy potvory, ďáblice, která ohrožuje váženost a mravy počestných mužů. Druhou ženou, o níž se zde krátce zmíníme, bude Jiřinina matka Vaňková. V této postavě nám Čep představuje ženu nešťastnou, zlomenou láskou a životem. „Vaňková seděla v kuchyni s rukama v klíně, dívajíc se už přes hodinu na kývající se větev hrušky vedle vrátek a nevidouc jí. Hodiny tikají, větev se kývá, mračna plynou po obloze – a všechno pomalu tichne, mění se v nic. (...) Únava, která jí protéká všemi údy jako olovo, je teď jejím jediným požitkem, neboť jí dovoluje sedět takto od hodiny k hodině a nestarat se, co se děje okolo ní.“¹⁵⁰ Jiřinina matka kdysi vzplála láskou k mladšímu muži, který o ni nestojí. Představuje zde starou ženu, která bláhově naletěla. Která je jakoby trestána za svou naivitu, za to, že se kdysi podlehla své vášni a nechala se svést. V postavě Vaňkové je cítit jistá trapnost, kdy ona sama vidí, jak je celému svému okolí pro smích, protože to přeci všichni kromě ní samotné věděli, jak její vztah s mladým Vaňkem dopadne. Sama již cítí svou slabost, ztrátu své fyzické přitažlivosti a hlavně odpor, který vyvolává ve svém muži, „z celé její bytosti čísel zatrpklý smutek“¹⁵¹. Je tedy představitelkou ženy nešťastnice, která se chtěla vzpříčit zaběhnutému řádu tím, že hledala lásku i ve věku, kdy už to pro ženu není přirozené a teď už je příliš stará a slabá na to, aby svůj život změnila.

Ještě jedna žena, o které zde budeme mluvit, neskončila příliš šťastně. Je jí matka Prokopa Randy Františka, která se stejně jako předchozí dvě zmiňované ženské postavy vzpříčila pravidlům a pokusila se jít svou vlastní cestou. Postava Prokopovy matky je téměř pohádková. Byla to žena, která podlehla své lásce, kvůli které opustila svou rodinu, svůj

¹⁵⁰ ČEP, Jan. *Hranice stínu*. Praha: Melantrich, 1935. s. 196.

¹⁵¹ Tamtéž. str. 68.

domov, porušila do té doby přirozený řád a vydala se za svým téměř cizím mužem hledat štěstí jinde. Dostala volnost a svobodu, na které byla tehdy příliš mladá a nerozvázná. Neuposlechla své rodiče a byla za to potrestána.

Poslední ženskou postavou, o které považují za důležité se zmínit, je Prokopova platonická láska Anna Králová. K této ženě jej vázal zvláštní vztah, nikdy mu nedala ani slovem znát, že by k němu chovala větší náklonnost než k jiným mužům. Z jejích pohledů však na Prokopa vyzařovalo jisté pouto, které mezi nimi vzniklo, spříznění duší, které Králová vycítila po přečtení Prokopových próz a právě proto ji také miloval. „Anna nebyla koketa, ale její půvab přitahoval obdivovatele jako komáry. Mohl se některý pochlubit, že by ho byla vyznamenala před ostatními?“¹⁵² V postavě Anny Králové nalézáme ženu okouzující, inteligentní, obdivovanou muži, ale naprosto loajální svému manželovi. Mohli bychom ji označit jako múzu určitého společenského kruhu, jež se vyskytovaly v osmnáctém a devatenáctém století ve vyšší společnosti. Vztah Anny Králové a jejího muže je nám popisován jako plný lásky, vzájemné úcty postavené na rovnocennosti a nikoli submitivitě manželky, což bylo dlouho považováno za ideál.

3.2.2 Ženské hrdinky v povídkových souborech *Zeměžluč, Letnice a Děravý plášť*

V této podkapitole bych ráda přiblížila způsob, jakým jsou vyobrazovány některé výrazné hrdinky povídek. Budeme se jimi zabývat chronologicky dle toho, jak jsou řazeny v souhrnném vydání Čepových povídek *Zeměžluč, Letnice, Děravý plášť*.¹⁵³

První ženskou postavou, na kterou se zde zaměříme, bude Karolína, hrdinka povídky *Hoře z lásky*. Jedná se o stárnoucí ženu, která v čase, kdy nám ji vypravěč představuje, konala poslední cestu za svým milencem. Karolína se dala na zoufalý útěk sama před sebou a věděla, již že nemá naději. Karolína po patnáct let chodívala každou noc za svým milencem a ráno se zase vracela zpátky domů přes pole, kde ji všichni viděli a vysmívali se jí. Příběh je vyprávěn z jejího úhlu pohledu, ale faktem je, že ona byla z milenecké dvojice tím, na koho padaly soudy okolí. Vypravěčem jsou její každodenní poutě popisovány jako bizarní láska stárnoucí dívky, která přijala mimikry kraje a stala se součástí jeho fauny.¹⁵⁴ Z každého slova, kterým je

¹⁵² ČEP, Jan. *Hranice stínu*. Praha: Melantrich, 1935. str. 51.

¹⁵³ ČEP, Jan. *Zeměžluč, Letnice, Děravý plášť*. Praha: Československý spisovatel, 1969.

¹⁵⁴ Srov.: ČEP, Jan. *Hoře z lásky* In ČEP, Jan. *Zeměžluč, Letnice, Děravý plášť*. Praha: Československý spisovatel, 1969. str. 83.

Karolína popisována, sálá stud a ubohost jejího bytí, které si ona sama uvědomuje a sama jej dovede ke konci.

Další zajímavou ženskou postavou, která zde stojí za zmínku je Lucie Laurová. Tato dívka je hrdinkou stejnojmenné povídky, která začíná smrtí jejího otce, posledního blízkého člověka, kterého na světě měla. Je nám líčen příběh Luciina boje s osamělostí a steskem po zesnulých rodičích. Lucie je typickou představitelkou pro Jana Čepa velmi časté postavy člověka, který si bolestně uvědomuje, že ví a vidí více než ostatní. Svůj čas trávil v blízkosti neviditelných postav, čehosi, co kolem sebe můžeme cítit, tušit a někdy snad i zahlédnout. Hned z prvních řádků týkajících se její osoby poznáme, že se jedná o dívku výjimečnou. Svým vzhledem i krásou evokuje představu andělské postavy nedostupné běžným smrtelníkům.

Albína Drůzová je jméno další povídky i její hlavní hrdinky. Tato dívka je nám představena nejdříve jako dítě: „Albína Drůzová byla děvče smutné a zlé. Byla hubená a ryšavá až k pláči (‘div jí hlava neshoří’)...“¹⁵⁵ Zrzavé děvče, vychrtlá tvář, bledé oči a krutá ústa – to všechno jsou popisy spojované s něčím nehezským, divokým, nevyzpytatelným a taková i Albína byla. Zajímavé zde je, že se z tohoto děvčete, vyrůstajícího jako nepřátelský samorost, vyklubala překrásná žena a jakým způsobem se změnil popis této postavy. Vypravěč upozorňuje, že kdyby lidé albínu neznali od mala, neznali její rodiče a nepotkávali ji den co den, všimli by si, jak je krásná. Najednou byla z neklidného děvčete, které lezlo po stromech jako kluk dívka „štíhlá a vláčná jako rákos, (...) její chůze kolem ní čeřila vlny takové horoucnosti, že by se bylo musilo při jediném pohledu na ni mužům svírat hrdlo.“¹⁵⁶

Poslední žena, o které se zde budeme zmiňovat je Jindřiška Hlouchová. Svým charakterem by nám tato postava mohla připomínat Jiřinu Vaňkovou. I ona představovala pro hlavního hrdinu povídky *Děravý plášť* jakési tajemství a nedostupnost, kterými jej přiváděla k šílenství. „Je pravda, že už tenkrát mnou projelo něco jako zamrazení hrůzy: vzpomínka na jistý úsměv, na jisté zachvění v koutcích úst, vyjadřující uspokojení, výsměšnou a rozkošnickou krutost. Ale bylo už pozdě, nedovedl jsem si bez ní už představit ani jediný okamžik svého života.“¹⁵⁷ Na Jindřišku se ale označení potvora hodí mnohem víc než na

¹⁵⁵ ČEP, Jan. Albína Drůzová In ČEP, Jan. *Zeměžluč, Letnice, Děravý plášť*. Praha: Československý spisovatel, 1969. str. 112.

¹⁵⁶ Tamtéž. str. 114.

¹⁵⁷ ČEP, Jan. *Děravý plášť* In ČEP, Jan. *Zeměžluč, Letnice, Děravý plášť*. Praha: Československý spisovatel, 1969. str. 235.

Jiřinu. Jindřiška totiž svého partnera skutečně jenom využívá, žije s ním, nechá se od něho živit a přitom stejně nepočítá s tím, že by s ním měla trávit zbytek svého života i přesto, že on ji bezmezně miluje.

3.3 Základní existenciální problémy Čepových postav

V poslední části druhé kapitoly jsme si uvedli možné příčiny existenciálních problémů mužů i žen s pojených s jejich genderovou rolí. S obrazy těchto problémů se setkáváme i v prózách Jana Čepa a v této kapitole bych je ráda představila na vybraných příkladech. V *Hranici stínu* se většina existenciálních problémů odráží v boji s vlastním osudem, s osamělostí a láskou na pozadí předtuchy blížící se pohromy, kterou lze na základě častých zmínek interpretovat jako obavu z rostoucí moci sousedního nacistického Německa.

3.3.1 Mužské postavy románu *Hranice stínu*

V této podkapitole naší práce se zaměříme na existenciální problémy mužských postav románu *Hranice stínu*, zejména na ty spojené s jejich společenskou a genderovou rolí muže jako otce, syna, manžela. Prvním mužem, na kterého zaměříme svou pozornost, je Prokop Randa, který představuje nejdominantnější ze čtyř postav, které uvádím jako hlavní. S Prokopem Randou se setkáváme v čase, kdy je mu kolem třiceti let a vrací se do kraje, odkud pocházela jeho matka a kde on sám strávil několik let svého dětství. Nalézáme jej v situaci, kdy on sám neví co se sebou. Uvědomuje si, že promrhal mnoho let svého života nicneděláním a cestováním. Nedokončil vysokoškolské vzdělání, vystřídal doslova devatero řemesel, ale nenašel práci, která by ho bavila, nebyl schopen najít si místo, kam by patřil. Prokop doufá, že právě zde, v místě, po kterém po staletí šlapaly nohy jeho předků, může nalézt to, co mu celý život chybělo: pocit, že ví, kam patří. Prokop je nám zobrazován jako muž velmi citlivý, setkáváme se u něho s nenaplněnou láskou ke krásné Anně Králové, o které jsme se již výše zmiňovali. Tato žena je doposud jedinou láskou jeho života, od které se Prokop nemůže či nechce odpoutat. Nemůže uvěřit tomu, že by jí už nikdy nespátral, kdykoli se do jeho blízkosti dostane jiná žena, Prokop ji nechá kvůli vzpomínkám na Annu.

Tím, že se Prokopova matka rozhodla odejít se svým mužem z rodného kraje, ztratila pevnou půdu pod nohama, o kterou by se později mohla dělit se svým synem. Prokopův otec

byl kočovný herec věčně bez práce, bez závazků a odpovědnosti, který se zázemí svému synovi a ženě ani nepokoušel vytvořit. Prokop se tak stal odmala vyhnanecem i v prostředí, které mu mělo být domovem, což se také pro něho patrně stalo příčinou návratu do místa, kde jeho matka přerušila přirozenou linii rodu. Prokop kvůli matčině odchodu v podstatě neměl žádné příbuzné. Oba rodiče mu zemřeli, když byl ještě dítě a k matčině rodině se sám vrátit nedokázal. V příběhu se setkáváme s mnoha momenty, kdy Prokop vyjadřuje svou touhu po někom blízkém, touhu po něčí opravdové náklonnosti. Takové náklonnosti, kterou zajišťují právě příbuzenské vztahy a láska. „Cítil se obtížen podivnou tesknoutou. Pod těmihle tenkými šaty bylo teplé a hladké ženské tělo, schopné něhy a horoucího obětí. Člověk se někdy cítí tak sám, že se odhodlává vzít za vděk oddaností třeba jen zdánlivě nezištnou.“¹⁵⁸ Prokop se tedy vrací do míst, kde alespoň zdánlivě tuší svůj domov v touze nalézt cestu tam, kde ji jiní přetrhli. A „v tom je právě křesťanský smysl rodu a obcování duší, že nedokončený osud některého z našich nebožtíků může být ještě jednou vložen na naše bedra, abychom jej donesli k cíli.“¹⁵⁹

Prokop si je trpce vědom neúprosného plynutí času, vypravěč nás jeho prostřednictvím zastavuje na jednotlivých okamžicích, jako by je chtěl zachytit a uchovat na věky. Uvědomuje si pomíjivost pozemského života a snaží se přijít na vhodný směr, kterým se ubírat. Je člověkem, který nemá jasno ani sám v sobě, natož pak v ostatních. Jeho vztah k ženám dokáže být pouze platonický. Dokonce bych jej označila za toho trochu zakřiknutého, který raději sedí v koutě, než aby rozpoutal souboj.

Jakýsi opak Prokopa Randy představuje v románu Jan Šimon. Je to Prokopův přítel z dětství, se kterým se znovu setkává v dospělosti po návratu do matčiny rodné vsi. Oba kdysi opustili svůj domov, aby hledali štěstí ve světě, hýřili penězi, mládím a časem a teď se znovu setkávají ve velmi podobné situaci. Jan Šimon byl druhým synem ze statku, byl tedy tím, který měl jít na studia. Od rodiny dostával finance na to, aby vystudoval, namísto toho je prohýřil a nyní se vrátil domů na výměnek ke svému otci na bratrův statek. Rodina jej v tichosti trpí a i on sám cítí svou roli příživníka. Nikdo doma nechápe, jak je možné, že s tolika knihami a promarněnými penězi nevystudoval. Snaží-li se s něčím na statku pomoci, cítí se ještě hůř než před tím, protože si už nepamatuje, jak co vzít do ruky. V době, kdy do vesnice přichází Prokop, i v Janu Šimonovi přetéká pohár svědomí a začíná si uvědomovat

¹⁵⁸ ČEP, Jan. *Hranice stínu*. Praha: Melantrich, 1935. str. 74.

¹⁵⁹ Tamtéž. str. 88.

bezvýznamnost svého dosavadního života a dochází mu, že jestli bude takhle pokračovat, promarní jej úplně. I Jan hledá místo, kam bude patřit. Tak jako se Prokop musel vrátit do místa, odkud pochází jeho rodina, aby takové místo našel, potřeboval se sem Jan Šimon vrátit proto, aby poznal, že se jeho štěstí nachází jinde.

V postavě Jana vidíme muže, jenž nedokáže naplnit očekávání a neděje, které byly do něho vkládány, a sám se tím trápí. O jeho osudu, tedy že půjde na studia, bylo rozhodnuto dávno před tím, než z toho mohl mít on sám rozum, protože byli dva bratři a jenom jeden statek, který jeho rodiče nechtěli dělit. Předurčili jej tedy pro dráhu vzdělance, který se dokáže uživit i bez statku. Jan všechno prohýřil a utekl před svým životem do ciziny hledat si své štěstí jinde. Jan nechtěl nebo neuměl plnit sny svých rodičů, pouze hledá cestu, jak být sám sebou. Jeho okolí jej vidělo jako soběstačného, vzdělaného muže dříve než se jím skutečně stal a jen těžko se smiřuje s faktem, že jejich iluze Jan zklamal. Janovi blízcí v době, kdy vcházíme do příběhu, nad jeho osudem už dávno zlomili hůl: „všichni ho nechávali na pokoji. Byli bezpochyby přesvědčeni, že už se s ním nedá nic počít. Skončí tak, jak skončilo už víc druhorozených selských synků, kteří se včas neoženili: rozdrobí si život na větší menší neplechy, bude běhat za služkami a protloukat noci po hospodách, až vypelichá a zkornatí jako starý kohout.“¹⁶⁰ Je si hořce vědom zmařeného mládí a iluzí a teď trpí myšlenkami na to, co se životem.

Jedinou věcí, na které Janovi záleží, je vztah s Jiřinou Vaňkovou. To, co se mezi nimi odehrává, dlouhou dobu tušíme jen z náznaků, které vnímá Prokop Randa při hovoru s Janem o Jiřině: „Trvalo to jenom okamžení, ale to okamžení stačilo pojmut takové bolestné vášnivosti, záští i horoucí něhy, že se zachvěl [Prokop] a rychle odvrátil oči, jako by byl přistihl nedovolené tajemství.“¹⁶¹ Více se dovídáme až v kapitolách, které vypravěč věnuje zvláště Janovi a Jiřině. Jan byl Jiřinou okouzlen od samého počátku, kdy se s ní setkal, nechal se zlákat její koketností a myslel si, že bude jednoduché si jí získat. V tom se však obrovsky zmýlil. Jiřina muže sice sváděla, ale nepouštěla si je blíže k tělu. Vždy v nich vyvolala planou naději, kterou však utnula dříve, než ji by mohla jakkoli ohrozit. Stejně tak jednala i s Janem Šimonem, který se po celou dobu, co se s ním setkáváme během vyprávění, užívá bezmocí a touhou po Jiřině. Z postoje, který Jan vůči Jiřině zaujímá lze spíše vyčíst, že se u Jana

¹⁶⁰ ČEP, Jan. *Hranice stínu*. Praha: Melantrich, 1935. str. 88.

¹⁶¹ Tamtéž. str. 62.

nejedná o lásku, ale o touhu po něčem, co je mu nedostupné a na toto není Jan zvyklý. Působí spíše jako malé dítě, které chce hračku, na kterou nemůže dosáhnout.

Třetí mužskou postavou, kterou se zde pokusíme analyzovat, je děd Prokopa Randy a otec Prokopovy matky starý Zavadil. Starý Zavadil je sedlák, představující v románu staré časy a spojnicí mezi Prokopem a jeho předky. Prokop jej vyhledá v touze, že mu pomůže znovu svázat nit, kterou jeho matka svým odchodem kdysi přetrhla. Zavadil byl známý svou tvrdostí a zarputilostí, každý však věděl, jak hluboce miluje své děti. Nikdy nedokázal opustit Bohu, že mu vzal nejstaršího syna, který po maturitě vstoupil do semináře a odjel na misie. Po té, co mu z domu utekla i milovaná dcera, Prokopova matka, v níž se vzhlížel jako v zrcadle¹⁶², se naprosto zatvrdil vůči celému světu. Nedokázal pochopit, jak jej mohli opustit jeho nejmilejší a nakonec jej opustil i zbytek rodiny, když si pro ně postupně přicházela smrt. Starý Zavadil v tomto díle představuje člověka jakoby vytrženého ze své doby, pohlceného časem a zlobou. Kvůli své hrdosti nechal odejít svou nejmilejší dceru z domu a nikdy jí nedal slovem najevo, že by se mohla vrátit. Nedokázal překročit svou pýchu, hranici svého vlastního stínu. Teprve tváří v tvář svému dospělému vnukovi se starý Zavadil odhodlá k odpuštění a požehnání svým zesnulým blízkým, včetně Prokopova otce.

Další mužskou postavou, o níž se budeme v této podkapitole zmiňovat, bude Prokopův otec, Eustach Randa, který nedokázal unést tíhu odpovědnosti za své činy. Eustach se nebyl schopen zhostit role manžela a otce, kterou před Bohem slíbil Prokopově matce Františce. Už v první moment, kdy si tuto mladou dívku plnou naděje a iluzí přivedl domů do svého sklepního pokoje na pražské periferii, tušil, že budou oba svého činu litovat. „Měl rád nenadálé a nepřiliš pracné výdělky, ale byla to rytířská povaha, velkomyslný hostitel, a jeho jmění večer získané se málokdy dočkalo rána.“¹⁶³ Prokop si až později ve svých vzpomínkách na domov začal uvědomovat, jaký šok to nehostinné, špinavé a nepřátelské prostředí muselo pro jeho matku být. Eustach Randa byl lehkomyšlný člověk plný snů, které nedokázal proměnit ve skutečnost. Sám cítil, jak trápí svou ženu, ale nebyl schopen cokoli změnit, dokud se sám nepodíval do tváře smrti, která si pro něho přišla v podobě války. Přesto všechno nebyly Prokopovy vzpomínky na otce negativní. Otcův obraz v jeho mysli splýval s podobou, kterou na sebe vzal těsně před tím, než odešel do války: „V té chvíli se najednou přioděl vši svou lidskou důstojností. Byl krásný, protože přijal za své všechny své viny. Jeho

¹⁶² ČEP, Jan. *Hranice stínu*. Praha: Melantrich, 1935. str. 21.

¹⁶³ Tamtéž. str. 20.

smrt na strništi s tváří obrácenou k hvězdám, když se z něho valila krev jako z probořeného sudu, byla velkolepá a vznešená.“¹⁶⁴ Tak hovořil syn o svém otci, kterého téměř ani neznal, když spolu žili na jednom místě.

Posledním mužským hrdinou, na něhož zaměříme svou pozornost, je radní Vaněk, otec Jiřiny. Tato postava je obrazem bezohledného muže, jenž není schopen unést fakt, že nic nedokázal. Kdysi omámil starší bohatou selku, ke které se přiženil na statek a které zahýbal již dva týdny po svatbě. Majetek, jenž si sám nevydobył, během let prohýřil v hospodách a nevěstincích. Svou ženu, kterou si vzal jenom pro peníze, ponechal jejímu osamění. Vlastní dceru téměř neznal, počítal s ní pouze jako s majetkem, co by mohl dostat propitý statek z dluhů.

3.3.2 Ženské postavy románu *Hranice stínu*

Zde bych se ještě ráda vrátila k postavě Jiřiny Vaňkové, o níž jsme hovořili již v kapitole zabývající se ženskými postavami románu *Hranice stínu*, kde jsme se zaměřili na její literární vyobrazení jako ženy. Nyní bych se zaměřila na existenciální problémy spojené s jejím ženstvím, které v románu prožívá. Stejně tak se v této kapitole ještě vrátíme k postavám Jiřiny a Prokopovy matky.

Jak již bylo zmíněno, postava Jiřiny Vaňkové trpí svou osamělostí. „Začínala se v poslední době bát své samoty, která kolem ní vyprazdňovala prostor den ode dne hlubší a hlubší, tak jako by se byla octla v studni, jejíž hořejší okraj se každým okamžikem vzdaluje.“¹⁶⁵ Za hlavní příčinu tohoto pocitu považuji její nešťastný vztah s otcem a matkou, kteří ji ani jeden neposkytovali tolik nutnou rodičovskou lásku. Otec jí přehlížel, protože si hleděl jenom sám sebe a nemohl vystát její matku. Matka jí nechávala být, protože se nedokázala zbavit bolesti, kterou jí přinesl ten, jehož bylo dítě obrazem. Jiřina v tomto vztahu dlouho stranila otcí, ale s přicházející dospělostí se v ní začalo cosi obracet: „v Jiřině se probudilo cosi jako pocit souručenství s tou stárnoucí ženou, která nese v samotě svůj neveselý úděl. Muži nevědí, co to je, dát se navždycky a bez odvolání.“¹⁶⁶ Jiřina podle mého názoru cítila ohraňčenost svého života vlastním domovem, vysokými stěnami obestavěnou dvoreckou usedlostí, kde žila vedle svých rodičů jako cizinec a druhým kruhem, který ji obklopoval, vesnickou komunitou, do níž se narodila, ale ze které svou krásou a inteligencí

¹⁶⁴Tamtéž. str. 85.

¹⁶⁵ ČEP, Jan. *Hranice stínu*. Praha: Melantrich, 1935. str. 198.

¹⁶⁶ Tamtéž. str. 157.

vybočovala. Věděla, že z této pasti není téměř žádného úniku, a proto hledala rozptýlení v různých obdivovatelných nadějích, že možná u některého z nich nalezne to, co celý život postrádala: upřímnou lásku a náklonnost blízkého člověka, že jí někdo z těchto bludných kruhů vyvede. Jak bylo již uvedeno, Jiřina si nakonec uvědomí, koho láska k ní je skutečná, rozhodne se za svou láskou utéct i když cítí, že je již pozdě a jejich společná cesta se stane velice krátkou.

Obraz Jiřininy matky, jaký je nám v Hranici stínu nabízen, je až tragický, plný žalu a bolesti. Je to obraz stárnoucí ženy, která byla zrazena a opuštěna láskou svého života. Ženy, která nedokázala odpustit svému dítěti, že je plodem jejího vlastního zostuzení. V obrazech, ve kterých se s ní v příběhu setkáváme, se míhá jako sešlý stín ženy, kterou snad kdysi bývala. Z momentů, kdy je jí ve vyprávění věnován prostor, je nejsilněji cítit tíživost plynoucího a hlavně uplynulého, ztraceného času, protože přesně v těchto chvílích přichází opravdu o všechno, o své síly, o dceru, majetek, ... Vůbec jí nenapadá myšlenka, že by mohla muže vyhnat a pokusit se začít znovu bez něho. Nechává se převálcovat osudem, který si sama připravila a odmítá se mu jakkoli bránit.

Prokopova matka Františka Randová je poslední ženskou postavou, již se budeme v této kapitole zabývat. Setkáváme se s ní pouze skrze vzpomínky jejího syna a otce starého Zavadila. Dovídáme se, že byla kdysi mladá a krásná a že se nechala pobláznit potulným komediantem, který se stal později jejím mužem a odvedl ji pryč do neštěstí. V postavě Františky Randové se snoubí žal s nadějí. Žal, který prožívala, když prožřela, jaký doopravdy její muž Eustach Randa je, smutek z toho, že se již nikdy nebude moci vrátit do své rodné vsi, kam opravdu patří. Na druhé straně to byla naděje, spojená se vzpomínkou na to, jaký Eustach byl, když si jej brala, nebo jaký býval, zrovna když měl práci a nepil. Její život s Randou byla dřina, aby měli se synem co jíst, aby její dítě mohlo chodit do slušné školy a strach z toho, kdy zase přijde muž domů opilý a s partou kamarádů a bude ji nutit před nimi dělat věci, které sama nechce. Svůj osud nesla sama bez přátel a bez rodiny, které si za celou dobu jediným slovem nepostěžovala. Nesla svůj úděl hrdě, možná až zbytečně. Věděla, že by jí stačilo jediné slovo a mohla by se vrátit domů k rodině. Neměla však takovou povahu. Jednou se rozhodla žít s Randou v dobrém i zlém a tak i činila.

3.3.3 Mužské postavy v povídkových souborech

Většinu příběhů, které jsou v povídkových souborech vyprávěny z mužského úhlu pohledu, spojuje jejich láska k domovu a k rodičům. Otcové i matky bývají líčeni jako velmi stateční a silní lidé, u kterých hrdinové povídek nacházejí nebo nacházeli obrovskou oporu a pocit bezpečí čímž je podle mého názoru vyjádřena hlavní rodičovská funkce.

Zde bych se ráda zmínila o osudu pouze dvou mužských postavy, které považuji v povídkovém souboru *Letnice, Zeměžluč a Děravý plášť* z hlediska tématu této kapitoly a celé naší práce za nejvýraznější. Je jím Hrachovina, z jehož pohledu je nám vyprávěn příběh o jeho vztahu k ženě, kterou považuje za svou životní lásku. Jindřišku znal již dávno a to, že se s ní dal dohromady, byla vlastně úplná náhoda. Vyprávění tohoto příběhu jej odlišuje od ostatních svou retrospektivní formou, ve které je obsažen bolestivý nádech jeho konce. Jindřiška ho velmi přitahovala a od samého počátku jej držela v nejistotě. Odmítala mu vyprávět cokoli o své minulosti a občas se k němu dostaly jen prapodivné náznaky. Nechtěla mu říci ani jméno města, ze kterého pochází. Jindřiška si jej držela od těla a svou nedostupností v něm neustále rozněcovala touhu jí polapit. Tón, kterým je nám o Jindřišce vyprávěn, volená slova jsou jakoby napůl prosáknuta láskou a napůl nenávisť. Zajímavá je situace, kdy Jindřiška od Hrachoviny odchází. Hrachovina jí nabídl sňatek, chtěl vzít konečně její věc za svou, konečně si ji pojistit. Jindřiška se z toho však vyvleče jako had. On sám si to několik dní odmítá připustit, jede za Jindřiškou, která patrně odešla za jiným mužem. V Hrachovinovi bublají pocity nenávisť a bezmoci až do takové míry, že sám o sobě neví a jen šťastnou náhodou se stane, že Jindřišku nezabije. Sám se pak vyprávěním tohoto příběhu snaží zrekapitulovat tuto část svého života a, se kterou se nemůže vyrovnat.

Druhým hrdinou, kterému bych se zde chtěla věnovat, je Josef Rypáček. Směšný člověk se směšným jménem, takto si Josef připadal sám sobě i svému okolí. Nalézáme jej ve chvíli, kdy stojí sám před svým prázdným holičským krámem a přemýšlí o svém životě. Je představitelem nešťastníka, který se potlouká životem z chudoby do chudoby. Jeho holičství je obrazem neúspěchu. Připadá si, že nikdy nic nedokázal a že je naprosto zbytečný. V tuto chvíli už nemyslí ani na svou ženu ani na své dítě. Povídka *Člověk na silnici* o Josefu Rypáčkovi je obrazem muže a jeho života několik okamžiků před tím, než se jej rozhodne ukončit.

3.3.4 Ženské postavy v povídkových souborech

První postava, na níž bych ráda v této části upozornila, se jmenuje Rozárka Lukášová. Jedná se o dívku, kterou nám autor představuje od jejího nepříliš veselého dětství až po její ranou dospělost. Povídka o Rozárce je vyprávěna, jako by se jednalo o žalostnou píseň o děvčátku, které přišlo o své dětství brzkou smrtí matky a vše si uvědomovalo jako člověk dospělý. Před svou smrtí řekla matka Rozárce, aby se modlila a věřila, že se zase brzy shledají. Rozárka matčina slova vzala jako příslib a celým svým dalším životem se upnula ke světu, ve kterém na ni čekala milovaná matka. Stalo se z ní ustrašené děvče, pro které bylo strašlivou ranou oznámení, že by se měla vdát. Jedinou oporou se jí stala víra a láska, kterou pocítila k Bohu, Panně Marii a jejímu Synovi při poutní cestě. Rozárka by si nedovolila otci odporovat, ale až děsivé jsou pocity, které zažívala ve svůj svatební den, jaký strach a odpor k tomu, že jí otec vydává cizímu muži. Dívka byla v podstatě bezmocná k tomu, jak se o ní rozhodlo. Doma bylo mnoho malých sourozenců a přestávalo pro ni být místo u stolu, musela odejít, když sám otec cítil, že to není správné. Rozárka je líčena jako mučednice, umírající ve své víře v jiný svět, jako dívka osvícená a hluboce cítící boží přítomnost, která nemohla nalézt klid na tomto světě.

Další hrdinkou, o níž zde budeme hovořit postava Karolíny z povídky *Hoře z lásky*. Jedná se o ženu, která nikdy nebyla považována za příliš hezkou, „její mládí, prosycené zápachem plísně a špíny, provázené (...) nepochopitelnou nenávisťi nebožky matky, (...) uvadlo v prvním rozpuku panenství, otráveno polovědomým pokleskem s čeledínem.“¹⁶⁷ Karolína trpěla tím, že se na rozdíl od jiných dívek nedokázala přes svůj prohřešek přenést, stranila se lidem a potom lehce vzplanula hlubokou vášní k prvnímu muži, který jí projevil náklonnost. Strávila téměř polovinu svého života tím, že si vyšlapávala chodníčky hanby k domu svého milence. Nebylo možné, aby o jejích činech lidé nevěděli a zahrnovali ji svou pokryteckou nenávisťi. Karolína klesla na dno své ubohosti tím, že se plazila pro trochu lásky za mužem, který o ni ani nestál. Karolína je postavou hříšnou, která se nevyhnutelně blíží ke svému tragickému konci, jako mnoho jiných žen, které musely být nutně za své chování protivící se řádu potrestány. I zde považuji za velmi důležité, že je Karolína sice vypravěčem líčena se zjevným jako chlípné zvíře, ale nezapomíná na žal, jaký uvnitř prožívá sama nebohá žena a jaké kroky ji vedly od počátku jejího neštěstí až k sebevraždě.

¹⁶⁷ ČEP, Jan. *Hoře z lásky* In ČEP, Jan. *Zeměžluč, Letnice, Děravý plášť*. Praha: Československý spisovatel, 1969. str. 84.

Poslední ženskou postavou, na níž zaměříme svou pozornost, bude Albína Drůzová. Již v úvodu povídky je několikrát zmíněno, jakým nevhodným vyrušením byl pro Albíniny rodiče její příchod na svět. Měli se spíš na pozoru, aby je dítě nějak neohrozilo, než aby se k němu snažili přilnout rodičovskou láskou a nechávala ji žít si po svém. Tato Albína, která nikdy nezažila lásku svých rodičů, ale „cítí jediná z dětí drahocennost látky, z které je utkán život, že hmatá všemi smysly její tkanivo a že ji rozdírá jenom z pudu záhadné nenasytlosti a zvrácené lásky.“¹⁶⁸ Opět se setkáváme s postavou, která svou citlivostí a vnímavostí k tomu neznámému, co nás obklopuje, převyšuje své široké okolí. Albíny příběh nemá příliš šťastného pokračování. Jako dospělá se vdá v zamilovanosti za floutka, který s radostí přijímá nevěstu se statkem. Muž se však honí více za jinými, a když pak potká svou služku, čekající jeho dítě, které ona sama mít nemohla, cítí se najednou jakoby okradena. Tuto situaci považuji za nejsilnější moment příběhu, kdy žena toužící po lásce, které se jí nikdy nedostalo od rodičů ani od manžela, žena, které bylo odepřeno mít své dítě, pohlédne do očí děvčeti nosící pod srdcem dítě jejího vlastního manžela.

¹⁶⁸ ČEP, Jan. Albína Drůzová In ČEP, Jan. *Zeměžluč, Letnice, Děravý plášť*. Praha: Československý spisovatel, 1969. str. 113.

Závěr

V první kapitole této práce jsme se pokusili o přiblížení Jana Čepa jako člověka, spisovatele a v neposlední řadě o nastínění nejvýznamnějších motivů, jimiž jsou jeho díla charakteristická. Upozornili jsme na propojení spisovatelova života a jeho děl, pro která mu byly inspirací postavy a příběhy, jež sám někdy potkal nebo prožil. Stejně tak tomu bylo i s místy, kde se příběhy jeho próz odehrávaly. Za hlavní motivy Čepových próz jsme označili motiv smrti, neúprosného plynutí času a zejména motiv dvojího domova. Nakonec se zaměřujeme na možná zařazení Čepovy tvorby jako autora křesťanské inspirace, ruralistického zaměření nebo spisovatele pracujícího s existenciální imaginací. Domníváme se však, že jakékoli „škatulkování“ Čepových próz není na místě.

Druhá kapitola byla vystavěna tak, aby tematicky obsáhla všechny aspekty, na něž jsme se chtěli v následné analýze Čepových děl zaměřit. Na základě odborné literatury jsme se pokusili vysvětlit, jakým způsobem byla nově vznikající ženská literatura přijímána kritikou i veřejností, specifika vstupu žen do literatury a důvody, proč byla literatura psaná ženami tak dlouho chápána jako „ta druhá“. V další podkapitole jsme se snažili postihnout způsoby, jakými byly ženy nahlíženy společností, jejíž názory bývaly formovány téměř výhradně mužským pohledem, který se podle našeho názoru otiskl i do způsobu, jakým byly ženy následně vyobrazovány v literatuře. V následující části druhé kapitoly jsme se zaměřili na vysvětlení vzniku genderových stereotypů ovlivňujících naše kulturní prostředí a smýšlení o ženách i o mužích. Nakonec jsme se pokusili nastínit možné existenciální problémy mužů a žen vyplývající z jejich genderové a společenské role.

Ve třetí kapitole jsme se pokusili aplikovat informace získané v kapitole druhé na vybrané Čepovy prózy. Pokusili jsme se odpovědět na otázku, jakou sílu mají genderové motivy v rámci celkové významové výstavby Čepových próz (v jakých vnitřnětextových významových souvislostech a dalších kontextech se tyto motivy nacházejí a jakou roli hrají).

V první podkapitole jsme se pokusili odpovědět na otázku, zda je možné Čepovu literární tvorbu označit jako mužskou literaturu. Na základě poznatků, k nimž jsme došli ve druhé kapitole, zmiňujeme mnohé aspekty, které by tomu mohly nasvědčovat. Zároveň jsme však upozornili na fakt, že se v Čepových prózách vyskytuje i mnoho citlivosti a různých dalších vlastností, které byly dlouho považovány za prvky výhradně ženské literatury. Dostáváme se tedy k závěru, že je podle našeho názoru rozdělení na ženskou

a mužskou literaturu příliš černobílé. V Čepových prózách nacházíme mnohé prvky, které by mohly spadat do obou jmenovaných kategorií. Pro prózy Jana Čepa se nehodí ani označení mužská literatura a ani bychom si netroufli ji označit za příliš „zženštilou“ což bychom podle poznatků dosažených ve druhé kapitole mohli. Domníváme se, že ve druhé kapitole jmenované rysy vycházejí ze spisovatelovy osobnosti a z jeho spisovatelského záměru nehledě na to, jaké je jeho biologické pohlaví.

V další podkapitole jsme se snažili ukázat, jakým způsobem jsou ženské postavy vyobrazovány ve vybraných Čepových dílech. Pro ženy v románu *Hranice stínu* je charakteristická určitá tajemnost a nedostupnost. Je na ně nahlíženo tak, že působí jaksi neuchopitelně, jako něco nestálého, co nelze jen tak polapit a tudíž v mužských hrdinech tohoto románu vzbuzují neustálé napětí. V románu jsou ženy líčeny jako osobnosti, nikoli pouze jako nezbytné doplňky prostoru věnovaného mužským hrdinům. Stejně jako většina románových hrdinů i ony touží po lásce. Na všech výraznějších ženských postavách je zde ukázána ochota žen se přizpůsobit a následovat muže, kterého milují, jejich touha po opoře a lásce. Ženské postavy, které jsou nám představovány v povídkových souborech *Letnice*, *Zeměžluč* a *Děravý plášť* by se daly shrnout do tří skupin. Do té první bychom mohli zařadit dívky, které jsou obdařeny zvláštní citlivostí a vnímavostí a jsou tedy schopné, stejně jako mnoho dalších Čepových postav, vidět více než ostatní. Díky těmto svým vlastnostem zůstávají samy i mezi blízkými. Sílu nalézají ve vlastní mravní čistotě a v Bohu. Další charakteristickou postavou je typ ženy potvory, která svým chováním dovádí Čepovy hrdiny na pokraj šílenství. Třetí kategorií je postava ženy, která ze zoufalé touhy po lásce zapomene sama na sebe.

Poslední část třetí kapitoly byla zaměřena na existenciální problémy mužů a žen spojených s jejich genderovou rolí. V románu *Hranice stínu* se setkáváme s několika mužskými postavami hledajícími sebe samotné. Opět bychom je mohli rozdělit na několik typů. Tím jedním jsou mužští hrdinové, kteří jasně nezvládli svou roli mužů, manželů a otců nebo jen některou z nich. Jsou nahlíženi jako ztroskotanci, kteří trpí, ale nejsou ochotni „překročit svůj vlastní stín“, aby něco změnili. Druhým typem jsou muži, kteří se snaží poradit si s neúprosným plynutím času, postavy trpící tím, že lidé, tedy i ženy, přicházejí a odcházejí a obvykle mají sami problém postavit se na vlastní nohy. Hlavními důvody pocitů existenciální úzkosti u ženských postav bývají aspekty přímo vyplývající z role, která je jim přisouzena na základě jejich biologického pohlaví. Jsou to přesvědčení, že žena má stát

po boku muže a být mu oporou za jakýchkoli podmínek, stud požádat o rozvod nebo muže opustit, protože by to byly právě ženy, které by měly problémy najít si obživu, a jsou to také ony, na koho by společnost hleděla skrze prsty. Další příčinou je také jejich omezená mobilita. Jediným možným způsobem, jak se vymanit ze společnosti, ve které ženská hrdinka není spokojená, je sňatek.

V případě povídkových souborů jsme se zaměřili na analýzu literárních postav stojících na pokraji svých sil. Tito hrdinové jsou nám přiblíženi v momentě, kdy si již nevědí se svým životem rady. Příčinou bývá nenaplnění očekávání, ztráta majetku, důstojnosti nebo milované ženy. Ženské hrdinky povídek, které jsme si vybrali k typologickému rozboru, spojuje oddanost k muži, k němuž vzhlížejí a kterého milují. Může jím být otec, kterému hrdinka nedokáže odporovat, a žal, který jí jeho rozhodnutí přinášejí, jí nakonec dovede až ke smrti. Dalším příkladem je žena toužící po lásce muže, který jí odmítá pojmout za ženu. Žena se tak uvrhuje v očích svého společenství do bahna, ze kterého není návratu. Její zoufalství ji dovede až k sebevraždě. Poslední ženská postava, o které jsme hovořili, se uvrhla do neštěstí tím, že byla oslepena láskou a potom se nedokázala postavit svému muži.

V poslední kapitole jsme se pokusili o vysvětlení genderových témat, které jsme nastínili v kapitole druhé, na základě konkrétních příkladů z Čepových próz. Domníváme se, že postavy v námi vybraných dílech Jana Čepa jsou zobrazovány velmi přirozeně a pokud jsou hodnoceny nebo souzeny na základě genderových odlišností, vypravěč nikdy nezapomíná vysvětlit příčiny, které vedly hrdiny k jejich chování nebo situaci, v níž se nacházejí. Genderové motivy zaujímají v Čepových prózách významnou roli. Mnohdy jsou to podle našeho názoru právě genderové otázky, které bychom mohli označit jako hlavní téma povídek nebo je alespoň považujeme za důležitou součást příběhů z hlediska jejich celkové významové výstavby, což jsme si ukázali na příkladech ve třetí kapitole. Domníváme se, že také v rámci románu *Hranice stínu* můžeme genderové motivy označit jako klíčové, pro celkovou významovou výstavbu díla. Jeho hlavní témata bychom hledali spíše v pocitech existenciální úzkosti, hledání sebe sama, nezakotvenosti, opuštěnosti, pomíjivosti, atd. Tyto pocity však u románových hrdinů pocházejí ve většině případů právě z genderových problémů, které jsme si již vysvětlili ve druhé kapitole a ve třetí kapitole jsme se pokusili o jejich interpretaci v rámci Čepova díla.

Prameny a literatura

Prameny

ČEP, Jan. *Hranice stínu*. Praha: Melantrich, 1935. ISBN neuvedeno.

ČEP, Jan. *Zeměžluč, Letnice, Děravý plášť*. Praha: Československý spisovatel, 1969. ISBN neuvedeno.

Literatura

ABRAMSOVÁ, Lynn. *Zrození moderní ženy: Evropa 1789 – 1918*. Brno: CKD, 2005. ISBN: 80-7325-060-8.

BAUER, Michal (ed.). *Jan Čep ve vzpomínkách své rodiny*. Praha: Torst, 2007. ISBN: 978-80-7215-312-1.

DOLEŽEL, Lubomír. *Narativní způsoby v české literatuře*. Praha: Český spisovatel, 1993. ISBN: 80-202-0418-0.

FILIPOWICZ, Marcin. *Roditelky národů: Z problematiky české a slovenské literární tvorby 2. poloviny 19. století*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2007. ISBN: 978-80-7041-728-7.

HECZKOVÁ, Libuše. *Píšíci Minervy (Vybrané kapitoly z dějin české literární kritiky)*. FFUK, Praha 2009. ISBN: 978-80-7308-282-6.

JANOUSĚK, Pavel a kolektiv. *Dějiny české literatury 1945-1989, I. 1945-1948*, Praha: Academia, 2007. ISBN: 978-80-200-1527-3.

JEDLIČKOVÁ, Alice. *Ke komu mluví vypravěč?: adresát v komunikační perspektivě prózy*. Jinočany: H&H, 1993. ISBN: 80-85778-05-X.

KALIVODOVÁ, Eva, KNOTKOVÁ – ČAPKOVÁ, Blanka. *Ponořena do Léthé: Sborník věnovaný cyklu přednášek Metafora ženy 2000 – 2001*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filosofická fakulta, 2003. ISBN: 80-7308-053-2.

KNOTKOVÁ-ČAPKOVÁ, Blanka a kol. *Obrazy ženství v náboženských kulturách*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2008. ISBN: 978-80-7185-890-4.

KUBÍČEK, Tomáš. *Vypravěč - kategorie narativní analýzy*, Brno: Host, 2007. ISBN: 978-80-7294-215-2.

LENDEROVÁ, Milena a kol. *Eva nejen v ráji: žena v českém středověku do 19. století*. Praha: Kalolinum, 2002. ISBN: 80-246-0375-6.

LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě*. Praha: Mladá fronta, 1999. ISBN: 80-204-0737-5.

- LENDEROVÁ, Milena a kol. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: NLN, 2009. ISBN: 978-80-7106-988-1.
- MORRISOVÁ, Pam. *Literatura a feminismus*. Brno: Gaudeamus, 2000. ISBN: 80-86055-90-6.
- PAPOUŠEK, Vladimír. *Existencialisté: Existenciální fenomény v české literatuře 20. století*. Praha: Torst, 2004. ISBN: 80-7215-237-8.
- PUTNA, Martin, C. *Česká katolická literatura 1918 – 1945*. Praha: Torst, 2010. ISBN: 978-80-7215-391-6.
- ŠALDA, František, Xaver. *Boje o zítřek*. Praha: Melantrich, 1973. ISBN nevedeno.
- ŠALDA, František, Xaver. *Šaldův zápisník (1934 - 1935)*. Praha: Český spisovatel, 1994. ISBN: 80-202-0535-7.
- ŠTRYCHOVÁ, Iva. *Motiv smrti v prozaickém díle Jana Čepa*. Svitavy: Trinitas, 1994. ISBN: 80-901457-2-8.
- TRÁVNÍČEK, Mojmír (ed.). *Jan Čep – Jan Zahradníček: Korespondence, I. Díl (1931 - 1943)*. Praha: 1995, Aula. ISBN nevedeno.
- TRÁVNÍČEK, Mojmír. *Pout' a vyhnanství: život a dílo Jana Čepa*. Brno: Proglas, 1996. 80-9021-146-0-6.
- VĚŠÍNOVÁ-KALIVODOVÁ, Eva, MAŘÍKOVÁ (ed.), Hana. *Společnost žen a mužů z aspektu gender: sborník studií*. Open society fund Praha: Praha, 1999. ISBN nevedeno.
- WELLEK, René, WARREN, Austin. *Teorie literatury*. Olomouc: Votobia, 1996. ISBN: 80-7198-150-8.
- WOOLFOVÁ, Virginia. *Vlastní pokoj*. Praha: Marie Chřibková, 1998. ISBN: 80-902443-3-5.

Resumé

In this bachelors work I am concerned with the thematization of gender aspects in the prose of Jan Čep. The work is divided into three chapters. The first two chapters are theoretical, the third one is concerned with specific gender aspects of Čep's individual works. This thesis focuses on Čep's novel *Hranice stínu* and short-story collections *Letnice*, *Zeměžluč* and *Děravý plášť*.

The first chapter deals with Jan Čep as a man and a writer. It introduces the main motives of Čep's works, which make them unique. Furthermore it presents possible alternatives of inclusion of Jan Čep as a writer to various literary styles. At the conclusion this thesis highlights the way in which his works were accepted by the contemporary and also later critique and in the end even by himself.

The following chapter pays attention to the approximation of specific gender issues, which were elaborated on the basis of resources and references, and which relate to the selected works of Jan Čep, or to the specific environment of the nineteenth and the beginning of the twentieth century. I also attempted to explain the term "gender" in the sense in which it is utilised in this work. The second part aims to create a theoretical framework, delimitation of specific gender categories by the means of which we will approach to the interpretation of Čep's selected prose in the following chapter.

The aim of this work is to interpret the prose of Jan Čep from a different point of view than it has been done until now. In the last chapter we attempted to explain the gender topics, which were adumbrated in the second chapter, on the basis of concrete examples from Čep's prose. We presume that the characters of selected works of Jan Čep are represented in a very natural way and if they are assessed or judged on the basis of gender differences, the narrator never forgets to explain the reasons which lead the heroes to their behavior or to the situation in which they find themselves. Gender motives play a crucial role in Čep's prose. It is often the gender issues, which we could identify as the main theme of the short stories or we at least consider them to be a substantial part of the stories from the point of view of their overall sense, which was shown in the third chapter. We assume that also in the novel *Hranice stínu* the gender motives can be marked as crucial for the overall sense of the work. Its main topics can be found rather in the feelings of existential anxiety, searching for one's own self,

desolation, perishableness, etc. Such feelings, however, in the case of many fictional heroes come from the gender problems, which we have already illustrated in the second chapter, and in the third one we attempted to interpret them in the framework of Čep's work.